

προσφορά
τοῦ συγγραφέως.

Τοῖς φίλοις Ἀναγνώσταις.

Ἡ μικρὰ αὕτη μελέτη μου, ἣν πέρυσιν ἀξιώσει φίλων ἀρχιερέων
ἔγραψα καὶ ἐδημοσίευσα ἐν τῷ Νέῳ Ποιμένι, μηνιαίῳ παραρτήματι
τῆς Ἐκκλησίας ἐκρίθη ὑπό τε ἡμετέρων καὶ ξένων ἀξία
μειζονος γνωριμίας καὶ διαδόσεως. Εὐμενῶς ἔκριναν αὐτὴν σοφοί
Γάλλοι· εἰς τῶν εὐγενῶν τούτων τῆς γαλλικῆς ἐπιστήμης τέκνων,
μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου ἔγραψε· «J'ai été très vivement intéressé par
»nos remarques et suggestions sur les mots "Ελλην, Ρωμαῖος κτλ...»
Ἐπὶ τούτῳ ἀνεμάθηρα αὐτὴν καὶ οὕτως ἔχουσαν παραδίδωμι Ὑμῖν
εὐχαρίστως, καὶ μάλιστα ἀφοῦ τὰς οὕχι μικρὰς ἐν τοῖς νῦν καιροῖς
δαπάνας τῆς τυπώσεως ἀνέλαβε προφρόνως ἀνευ δευτέρου λόγου καὶ
ἐπάρσεως εὐγενῆς τοῦ ἐν Κιλικίᾳ εὑεργετικοῦ οἴκου Συμεώνογλου
γόνος δ' Ἀριστειδῆς Συμεώνογλου, ἀνεψιός μου.

Αὐτῷ οὕχι μόνον ἐγὼ ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς οἱ ἀναγνώσται ὅμοιογή-
σωμεν χάριτας.

δ πονήσας.

Ἐν Φαναρίῳ ΚΠόλεως,
Μαΐου ἀρχομένου 1920.

Β. Α. Μωσακίδος.

293819

ΑΙ ΛΕΞΕΙΣ

ΕΛΛΗΝ, ΓΡΑΙΚΟΣ (ΓΡΑΙΚΥΔΟΣ),
ΡΩΜΑΙΟΣ (ΓΡΑΙΚΟΡΡΩΜΑΙΟΣ), ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ
ΜΩΑΜΕΘΑΝΟΣ, ΤΟΥΡΚΟΣ.

Δευτέρα ἔκδοσις ἐπηγειμένη.

Alle Rechte vorbehalten.

1. Πρὸ δὲ μερῶν κατὰ τὴν Μεγάλην Ἐβδομάδα καθηγητῆς τοῦ Ὀθωμανικοῦ Πανεπιστημίου, ἐξ ἐκείνων, οἵτινες κατὰ τὴν ἐν πᾶσι κρατήσασαν τρομοκρατίαν καὶ πρωσσοκρατίαν — λόγῳ οὐχὶ τίτλων, ἀλλὰ κόμματος καὶ γνώσεως τῆς γερμανικῆς — προυκρίθησαν ὑπὸ τοῦ διδάκτορος καθηγητοῦ μυστικοσυμβούλου Σμίθ, τοῦ καὶ ὑφυπουργοῦ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς δῆμη. ἐκπαιδεύσεως, τοῦ γνωστοῦ παρὰ τοῖς ἐν Κπόλει Γερμανοῖς πρὸς διάκρισιν Κουλτούρ-Σμίθ, ἡρώτησέ με διὰ τί οἱ Ἑλληνες ἐννοοῦσιν ἵνα κατέχωσι τὴν Κπόλιν, ἵνα διεκδικῶσι δικαιώματα (droits) ἐπὶ τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ ἡ Πόλις εἶναι ρωμαΐκη, (ἀρα μὴ Ἑλληνική;) καὶ δονομάζεται ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, δστις ἥλθεν ἐκ Ρώμης, διὸ καὶ φούμ καλούμεθα. Δὲν ἀπέκρυψα τὴν ἀπορίαν μου ἐπὶ τῷ ἐρωτήματι, ἀπίγνητα αὐτῷ προχείρως καὶ ἐνεχείρισα αὐτῷ ζητήσαντι πρὸ τριακονταετίας τυπωθεῖσαν ἐν Στουτγάρδῃ γερμανιστὶ ἔξασέλιδον διατριβήν μου ἐπιγραφομένην «Geschichte und Bedeutung der Woerter Ἑλλην, Ρωμαῖος, Γραικὸς im Mittelalter», κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐν Γερμανίᾳ ἐπαινεθεῖσαν, ἥτοι «Ιστορία καὶ Σημασία τῶν λέξεων . . . ». Δὲν ἡθέλησα ἐξ ἀβρότητος ἵνα προσθέσω ὅτι χίλια τριακόσια ἔτη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ προφήτου Μωάμεθ, καὶ ὑπερδισχίλια πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως διὰ Μωάμεθ τοῦ Κατακτητοῦ, ἡ λεγομένη Κπόλις, τὸ πάλαι Βυζάντιον,

ἥτο ἑλληνική, ἑλληνικωτάτη, οὐχὶ ρωμαϊκή, δεχθεῖσα τὸ ὄνομα τοῦ *Βύζαντος*, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ τῶν Μεγαρέων στόλου τοῦ κατὰ τὸ 658 π.Χ. κατελθόντος εἰς τὴν Θρηξίην ταύτην ἀκτήν, ἥ τοῦ *Βύζαντος*, τοῦ υἱοῦ τῆς Κεραέσσης καὶ τοῦ Ποσειδῶνος (πρβλ. *Κέρας*, κόλπος προσεχῆς τῷ *Βυζαντίῳ*, *Κεράτιος*)¹⁾. Ο *Βύζας*, συνεργούντων Ποσειδῶνος καὶ Ἀπόλλωνος ἀνωκόδημησε καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἀπεκρίθη ὅμις μετὰ τῆς αὐτῆς ἐλευθερίας, μεθ' ἣς κατὰ τὰ δυστυχῆ ἔτη ἐν παρομοίαις περιστάσεσι προσκαλούμενος ἀπεκρινόμην ἀπροκαλύπτως λέγων οἶνα γνώμην εἶχον, ἐὰν ἐγνώριζόν τι, περὶ τινος θέματος χωρὶς νὰ παρεξηγῶμαι, καὶ τοῦτο πρὸς τιμὴν τῶν προϊσταμένων μου ἀρχῶν ὅμοιογῶ.

Πρὸς τὰς παραδοξολογίας ταύτας, τὰς ὅποιας καὶ ἄλλοτε πάντες ἡκούσαμεν διατυπωνίζομένας δημοσίᾳ καθηκον ἐθεώρησα καὶ ἐγὼ δημοσίᾳ τὰ κατωτέρω ἵν' ὀντιπαρατάξω δημοσιεύματα περὶ τῶν λέξεων "Ελλην, *Romaioς*, Γραικός, Γραικορρωμαῖος, Ὁθωμανὸς, Τούρκος καὶ ἀφήσω τὴν κρίσιν ἄλλοις. Ἀνασκαλεύσας παλαιάς μου δημοσιεύσεις καὶ σημειώσεις μεταδίδω ταύτας ὑπὸ νεώτερον, κάλλιον συνερραμμένον καὶ μᾶλλον εὐπάρυφον φόρεμα, χάριν τῶν πολλῶν καὶ τῶν ξένων, ὃν οὐχὶ ὀλίγοι παρακολουθοῦσι τὰ ἑλληνικὰ δημοσιεύματα, μηδὲ ἀναβάλλεσθαι ἐξ τ' αὐριον, ἐξ τ' ἔννηφων κατὰ τὸ σοφὸν δίδαγμα τοῦ Ἡσιόδου, τὴν δημοσίευσιν τούτων ἔκρινα, παροφράντων μᾶλιστα ἐπιεικῶν φίλων καὶ τὴν ἔκδοσιν τούτων εὔμενῶς ἀναλαβόντων.

Α'.

2. Οἱ "Ελληνες" ὅσον ἀρχαῖοι καὶ ἂν εἴναι, παραβαλλόμενοι πρὸς τὰ ἀρχαιότατα τῆς Ἀσίας τὰ ἔθνη, τὰ πεπολιτισμένα, εἴναι ἔθνος γένον. Μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα αὐτῶν, αἱ γνώσεις αὐτῶν, περὶ τοῦ ἴδιου παρελθόντος δὲν εἴναι πολὺ

1) "Ορα σήμερον πανάριστον ἔργον τοῦ κ. K. N. Παπαμιχαλοπούλου ὅπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Κωνσταντινούπολις Ἑλληνικὴ ἐπὶ 2577 ἔτη» ἐν Ἀθήναις. 1920, 8°. — E. Oberhummel, Byzantion, in Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie, μετὰ σχεδιογραφίματος τοῦ ἀρχ. *Βυζαντίου*. Καὶ Περιηγ. 1, 305 ἔνθα < . . . καὶ δὲ περὶ τὴν ἔφαν ἀκρόπολιν ιστάμενος κίων (μέχρι σήμερον) ἐν φίλογος πάλαι σταθῆγαι τοῦ κτίσαντος τὸ *Βυζαντίον* ἀνθρακάντα . . . >

βέβαιοι καὶ θετικοί, τούγχαντίον ὑπὸ μυθικοῦ πέπλου σκέπονται. Ἀπὸ τῆς Ἀρείας τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην ἐλθόντες, ἔνεκκι τῆς μακροτάτης αὐτῶν καὶ ἐπιπόνου πορείας πρωτιμώτατα ἐλημμόνησαν τὴν γῆν, ἐξ ἣς οἱ πρόγονοι αὐτῶν προσῆλθον καὶ πιστεύουσιν ὅτι εἴναι αὐτόχθονες ἐν τῇ ὁρεινῇ μὲν ἀλλὰ καὶ βαθυκόλπῳ χερσονήσῳ, ἥτις ἀπὸ τοῦ Σκάρδου (Σάρδας) καὶ τῶν πηγῶν τοῦ Ἀξιοῦ ἐκτείνεται εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ λήγουσα εἰς τὸ *Tainaron* (Ματαπάν), τὸ νοτιώτατον τῆς Εὐρώπης ὅλης ἀκρωτάριον, καὶ τὴν δυσφήμιστον *Μαλέαν* (κάβο Μαλεᾶς), ἐκλίθη μεθύστερον ἐλληνική. Μνημονεύεται βασιλεὺς Πελασγός, βασιλεὺς τοῦ Ἀργείου καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ πᾶσαν τὴν χώραν τὴν μέχρι τῶν διαινγῶν ὑδάτων τοῦ *Στρυμόνος*, "Απασα ἡ Ἐλλὰς ἐκαλεῖτο ποτε, λέγουσι, *Πελασγία*.

Οἱ "Ἐλληνες" παλαιίτατα διάφορα ἔφερον δνόματα κατὰ τόπους, ὃν ἐπικρατέστατον ἦτο τὸ τῶν *Πελασγῶν*, λαοῦ οἰκοῦντος καὶ ὡχυρωμένας πόλεις, ἐξ ὃν ἀναφέρεται ἡ ἐν τῇ Ἡπείρῳ Δωδώνῃ καὶ ἡ ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ Λάρισα (πρβλ. Ζεῦ ἄνα, Δωδωναῖς, Πελασγική, — πελασγικὰ τείχη κλ.). Βραδύτερον συνεπιφάνιονται τὰ δνόματα τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Δαναῶν καὶ τῶν Ἐλλήνων. Οἱ "Ομηρος" Ἐλληνας ἐξ αὐτῶν δνομάζει μόνον τοὺς ἐκ Φθίας μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως συνεκστρατεύσαντας,

οἵ τ' εἶχον Φθίνην ἥδ' Ἐλλάδα παλλιγύναικα

Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἐλληνες καὶ Ἀχαιοί, τῶν αὖ πεντήκοντα νεῶν ἦν ἀρχὸς Ἀχιλλεύς²⁾.

'Αλλὰ πρὸ τούτου Ἐλλὰς προσηγορεύετο μόνον τὸ τμῆμα τῆς περὶ τὴν Δωδώνην Ἡπείρου, δλίγον δὲ κατ' δλίγον ἐπεξετάσθη ἡ προσηγορία αὕτη εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὰς πρὸς N. τῶν Θερμοπυλῶν χώρας καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. "Οταν μάλιστα ὁ θεσπέσιος "Ομηρος" ἐν τῇ Ὁδυσσείᾳ λέγῃ καθ' Ἐλλάδα καὶ μέσον "Ἄργος, ἀκριβέστερον πρέπει ἵνα νοῶμεν σύνολον καὶ δριον τοπογραφικόν, καθ' ὃ ἐξετείνοντο οἱ ἀδελφοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν Ἀχαιοὶ καὶ Ἀργεῖοι.

Κατὰ τὸν πολυτόπορον Ἀριστοτέλην, ὡς ἐν τοῖς *Μετεωρολογικοῖς* (A, 14) ἀπήντησα καὶ ἔχω σημειώσει ἄλλοτε μελετῶν γεωγραφικά, ὃ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμὸς «περὶ τὸν ἑλληνικὸν ἐγένετο

2) B', 683—685 καὶ Π' 595 = "Ἐλλάδι οἰκία γαίων . . .

»μάλιστα τόπου· καὶ τούτου περὶ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν. Αὕτη »δὲ ἐστὶν ἡ περὶ Δωδώνης καὶ τὸν Ἀχελῷον· οὗτος γὰρ πολλαχοῦ »τὸ ρεῦμα μεταβέβληκεν· φκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα καὶ οἱ κα- · λούμενοι τότε μὲν Γραικοὶ, νῦν δὲ "Ἑλληνες" ³⁾.

3. Καὶ ταῦτα ἔως οὗ καὶ μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἡ Ἑλλὰς ἔτι μετα- νίστατο τε καὶ κατῳίζετο ⁴⁾, δε τέλος ἡσυχίας ἐπελθούσης ηὗξήθη καὶ δυνατωτέρα κατέστη κατὰ ἔγραφαν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ τὸ ὄνομα ἔξενίκησε καὶ ἐγενικεύθη. Ἐντεῦθεν δὲ μετὰ τὴν κεκινημένην ἐποχὴν τῶν μεταναστάσεων ηὔρυνθη ὁ Ἑλληνικὸς κύκλος, ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος, σοφώτατα περικλείσας καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τὸ Αἴγαον. Τὸ Αἴγαον ὄντας καὶ πράγματι ἥτο καὶ εἶναι Ἑλληνικόν. Διὰ τοῦ πελάγους δὲ ἀπὸ τῶν πρὸς Ν. ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου τὰ Κύθηρα, τὰ Ἀντικύθηρα, ἡ Κρήτη, ἡ Κάρπαθος, ἡ Ρόδος ἐν εἰδεῖ πολυτόξου λελυμένης γεφύρας συναποτελοῦσι τὸν περίβολον, δστις ἐπὶ τῆς ἀντι- πέραν Καρικῆς παραλίας συνεχίζεται δι' ὑψηλῶν δροσειρῶν, εὐφόρων πεδιάδων καὶ κοιλάδων, καὶ ἐπιθαλασσίων ὁρεινῶν κλιτών μέχρι τῆς χιονοσκεποῦς Ἰδης καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου.

Περιορίζομαι: ἵν' ἀναγράψω τί λέγει μόνον Στέφανος ὁ Βυζάντιος »Γραικὸς ὁ Ἑλλην ὁ δευτόνως, ὁ Θεσσαλοῦ υἱός, ἀφ' οὗ Γραικοὶ οἱ "Ἑλληνες" καὶ ὁ Σουΐδας καθ' ὃν «Γραικοὶ οἱ Ἑλληνες ἀπὸ κώμης τινός, ἦ ἀπὸ Γραικοῦ...». ⁵⁾). Ἀλλὰ καλλιον Γραικοὶ ὀνομάσθησαν ἀπὸ Γραικοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Πανδώρας, θυγατρὸς τοῦ Δευκαλίωνος, ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ δροπίου, ὡς γνωστὸν, τοῦ "Ἑλληνος, ἔξενίκησε καὶ τὸ ὄνομα Ἑλληνες. Ἐσημείωσαν τὸ ὄνομα καὶ τὰ "Οξένια μάρμαρα" Ἀφ' οὗ Ἑλλην ὁ Δευκαλίωνος Φθιώτιδος ἐβασί- λευσε καὶ Ἑλληνες ὄνομάσθησαν, τὸ πρότερον Γραικοὶ καλούμενοι«.

'Αντ' ἀλλων σημειωμάτων μεταγράψω ἐκ τῶν τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ ⁶⁾ περὶ τῶν ὄνομάτων "Ἑλλην καὶ Γραικὸς καὶ τάδε: »Οὐδεὶς »ἀγνοεῖ ὅτι Ἑλλάς ἐκλήθη ἡ χώρα ἀπὸ "Ἑλληνος τοῦ Δευκαλίωνος, »δις δυναστεύσας τῆς Φθιώτιδος, τοὺς ὑπηκόους ἔαυτῷ γενομένους ἀντὶ

3) Ἔκδ. Bekkeri, A', 14 Πρβλ. 'Ελλοι δὲ κατὰ Πινθαρον οἱ ἱερεῖς τῆς Δωδώνης καὶ Σειλοί. — Ιλ. Η, 285.

4) Θουκυδ. A 82.

5) Ἐν Ἀνεκδ. Βεκκήρου σ. 88 Γραικός ὁ Ἑλλην.

6) Θερευανοῦ, Κοραῆς τ. Α σ. 375.

»Γραικῶν "Ἑλληνας ἐκάλεσε. Τὸ πανάρχαιον ὄνομα Γραικὸς εὑρηταὶ παρ' Ἀριστοτέλει ὡς παλαιοτάτη ὄνοματίκα τῶν ὑστερον κληθέντων 'Ἑλλήνων, Γραικοὶ δ' ἐκαλοῦντο οἱ "Ἑλληνες πρὸ τοῦ ἔτι ἡ Ἑλλὰς μικρὰ χώρα. . . ἐκταθῆ. Παρὰ τοῖς λεξιογράφοις, γλωσσογράφοις καὶ γραμματικοῖς ἀπαντῶσιν οἱ δροι γραικιστὶ, γραικός, γραικίζω ἀντὶ τοῦ ἐλληνιστὶ, "Ἑλλην καὶ ἐλληνίζω, δ' Ἑύσταθιος ἀναφέρει που δτι καὶ παλαιοὶ ποιηταὶ λ. χ. δ' Ἀλκμάν καὶ δ Σοφοκλῆς ἐχρή- σαντο τῷ θηλυκῷ Γραικες ἀντὶ τοῦ «Ἐλλήνων μητέρες». Παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς ἰδίως ποιηταῖς ἐπιχωριάζει τὸ ὄνομα Γραικοὶ ἀντὶ τοῦ "Ἑλληνες".

Ο Παναγιωτης Σούτσος πρὸ ἐξήκοντά που ἐτῶν θέλων ἵνα γίνη ἰδρυτῆς νέας σχολῆς τοῦ γραφομένου λόγου κατέκρινε τὸν Κοραῆ, διότι ὡνόμασε τοὺς "Ἑλληνας Γραικοὺς καὶ τὴν γλώσσαν αὐτῶν Γραι- κικήν· ἀλλὰ παρεῖδεν ὅτι αὐτὸς ἡ Κοραῆ λέγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν μετεχειρίσθη πολλάκις τὸ εὐχρηστότερον, κατ' ἐκείνους τουλάχιστον τοὺς χρόνους καὶ συνηγμένον, ὄνομα Γραικός. Ἰδού τί δ μακαρίτης γράφει· «Οἱ πρόγονοι μας ὧνομάζοντο τὸ παλαιὸν Γραι- »κοὶ· ἔπειτα ἔλαβον τὸ ὄνομα "Ἑλληνες, δχι ἀπὸ ξένον »»ἔθνος, ἀλλὰ ἀπὸ Γραικὸν πάλιν, δστις εἰχε κύριον »»ὄνομα τὸ "Ἑλλην. 'Ἐπρόκρινα τὸ Γραικὸς ἔπειδη »»ούτως μας ὄνομάζουσι καὶ δλα τὰ φωτισμένα ἔθνη »»τῆς Εύρωπης. "Αν προκρίνης τὸ "Ἑλλην, ὄνομάζου »»"Ἑλλην ἀλλὰ μὴ διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ Ρωμαῖος, »»διότι οἱ Ρωμαῖοι πρῶτοι μας ἐστέρησαν τὴν δλίγην »»ἔλευθερίαν, τὴν δποίαν μας ἀφῆκαν τῆς Ἑλλάδος αὶ »»διχόνοιαι».

Ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιγαίου, ἦν δύναται τις ἵν' ἀναγνώσῃ ἐν βιβλίῳ, φέροντι ἐπιγραφήν.. . 'Ἑλάσσονες . . . συγγραφαὶ (ἐν ΚΠόλει, 1866) τῷ ὑπὸ Θ. Μ. Ἀρι- στοκλέους πεφιλοπονημένῳ, ἀπήγτησα Διάλογον τοῦ ἐναρέτου τούτου καὶ σοφοῦ πατριάρχου, δν καὶ ἡ ᾩ. Πύλη ἐπισήμως ἀλίμ πατρίκις ἐκάλει, μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ρεσσίδ πασσᾶ περὶ τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις μοναστηριακῶν πραγμάτων. Κατὰ τὸν Διάλογον τοῦτον ὁ ὑψηλότατος πρωθυπουργός ὁ βαθύτατα τὸν πατριάρχην τιμῶν ἡρώτησε μεταξύ

ἄλλων «διὰ τὸ τὰ μοναστήρια ὄνομάζετε Γραικικά καὶ οὐχὶ Ρωμαϊκά, »ἡ κάλλιον Βυζαντινά;» Ο πατριάρχης ἔξιστόρησεν ὅτι Γραικοὶ ἀρχαιότεν ἐκαλοῦντο οἱ Πελασγοί, οἱ . . . καὶ ἀπὸ Γραικού νόοῦ τοῦ Θεσσαλοῦ, βασιλέως τῆς Φθίας· καὶ «Ρωμαϊκά μὲν οὐκ ὄνομάζομεν, ἀνα μὴ ἔχωμεν καὶ περὶ αὐτῶν διενέξεις μετ' ἄλλων, Βυζαντιγάνων μας παραδέχομαι τὴν λέξιν» Η. Α. Γ. ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτη φιλικώτατα τῷ πατριάρχῃ ἀποκρινομένη δικαιότερον καὶ συμφορώτερον ἔκρινε δι' ἥμᾶς καὶ συνεβούλευσε νὰ ὄνομασθῶσιν Ἐθνικὰ καὶ διὰ τῶν μοναστηριακῶν προσόδων γὰρ διατηρῶμεν εἰς ὅλον τὸ διθωμακικὸν κράτος Σχολεῖα, νοσοκομεῖα καὶ ἐν γένει φιλανθρωπικὰ καταστήματα, καὶ διαν γένηται τοῦτο, ἡ Κραταιὰ Βασιλεία ἀνὰ πᾶσαν περίπτωσιν ἀρπαγῆς ἐκ μέρους τῶν Δακῶν δύναται καὶ μέχρι πολέμου γὰρ καταντῆσῃ πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ διάσωσιν τῶν ἐθνικῶν δικαιωμάτων τῶν πιστῶν αὐτῆς ὑπηκόων. Ο πατριάρχης ὑπερχαρής ἐπὶ τῇ εἰλικρινεὶ συμβουλῇ τοῦ πρωθυπουργοῦ ἀπὸ καρδίας ηγχαρίστησεν αὐτῷ ἀλλὰ δὲν λίχυσε. . Τὰ λοιπὰ ἐκτὸς τοῦ θέματος (σελ. 27).

4. Γραικοὶ (*Graeci, Grecs*) λοιπὸν ὄνομάζοντο σι "Ελληνες, πρὶν δυναμασθῶσιν "Ελληνες. Ἐπομένως προτιμοτέρα εἶναι ἡ διὰ τοῦ φύσου τῆς πάλαι τρομοκρατίας καὶ καχυποψίας ἐν ταῖς σχολαῖς π. χ. τῆς Ἀγκύρας ἀναγεγραμμένη ἐπιγραφή «γραικικῆς κοινότητος» καὶ τοῦ ἐν Σμύρνῃ ἡμετέρου νοσοκομείου «Ιερὸν γραικικὸν νοσοκομεῖον» καὶ ἀλλαχοῦ ἡ τὸ ἐπίθετον ρωμαῖος, ρωμαῖκος. Η λέξις δὲ Γιουνάν, ἡ περσική, ἀναφερομένη πρότερον μόνον εἰς τοὺς ἀρχαίους Ιωνας, πρὸς οὓς ἥλθον εἰς ποικίλας σχέσεις οἱ Πέρσαι, ὡρίσθη κατ' ἐπέκτασιν εἰς ὅλους τοὺς ἀρχαίους "Ελληνας, καὶ εἰδικώτερον νῦν εἰς τοὺς τοῦ βασιλείου τῆς Ἐλλάδος, διότι «ἥμεις δὲν εἴμεθα"Ελληνες, ἀλλὰ Ρωμαῖοι.» Καὶ διὰ τοῦτο ἀπηγγίθη κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ἀπάλεψις τοῦ ἐπιθέτου ἐλληνικὸς — καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἡμετέρων κοινωφελῶν ἰδρυμάτων, μετ' ὀλίγον καὶ αὐταὶ ἐν γένει αἱ Ἑλληνιστὶ ἐπιγραφαὶ ἵν' ἀντικατασταθῶσι διὰ τουρκιῶν, ὅπως παντὶ τῷ ἐπισκεπτομένῳ τὰς ἐνορίας κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν Νεοτούρκων οὐδὲν ἐλληνικὸν ἐπιδεικνύται τοῖς ξένοις μάλιστα δὲ καὶ ἐνισχύται τὸ τουρκικὸν καὶ διὰ τῆς καθ' ἐκάστην ὑψώσεως ἐπὶ κοντοῦ τουρκικῆς σημαίας. Εὕτυχης σύμπτωσις δτι ἐν τῇ ἐντετειχισμένῃ ἐπὶ

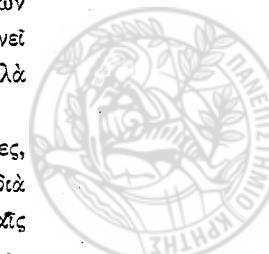
τῆς προσόψεως τοῦ περιόπτου κτιρίου τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς ἐπιγραφῇ, τῇ συνηρμοσμένῃ κατὰ τὸν βυζαντινὸν τρόπον ἐκ πλένθων ἔλεπεν ἡ μαστή λέξις, διότι ἵσως διὰ τῆς ἀδυσωπήτου ἐπιμονῆς θὰ ἔτοι ἀνάγκη ἵνα ἡ ἐπιβλητική τῆς Σχολῆς πρόσοψις χαλασθῇ⁷).

B.

5. Ἄλλ ὁ ἀναγνούς ἔξι ἥμινα κατὰ τύχην τὸν παρὰ Πλουτάρχῳ βίον τοῦ Κικέρωνος δὲν θὰ ἀντιπαρῆλθε βεβαίως τὴν παράγραφον ἐκείνην (5), ἐν ᾧ φέρεται ὅτι ὁ Κικέρων ἐπειδὴ ταῖς ἀρχαῖς δικηρῶσι προσῆγει καὶ τὸν πρώτον ἐν Ρώμῃ χρόνον εὐλαβῶς διῆγεν, ἥκουε παρὰ τῶν ἐν Ρώμῃ «τὰ Ρωμαίων τοῖς βαναυσοτάτοις πρόχειρα καὶ συνήθη ρήματα, Γραικὸς καὶ σχολαστικός.» Δὲν νομίζει τις ὅτι αὐτὰ ταῦτα ἀκούει καὶ σύμερον σκωπικῶς ἡ ἀστεῖσμος δίκην προστριβόμενα; Ὁ ἀσίδιμος Κοραῆς ἐν ταῖς εἰς τὸν βίον τοῦ Κικέρωνος Σημειώσεσι (σ. 410 τοῦ Ζ' τ. "Ελλην. Βιβλιοθήκης) σημειεύσται ταῦτα, ἀτινα σχεδὸν αὐτῇ λέξει ἀναγράφω, ἀτε μὴ παρατηρηθέντα «Τοὺς πλείστους τῶν εἰς Ρώμην καταφυγόντων φιλολόγων τε καὶ φιλοσόφων Ἐλλήνων μετὰ τὴν τῆς Ἐλλάδος ταπείνωσιν, ἐφαύλιζον οἱ Ρωμαῖοι καὶ μάλιστα οἱ πρεσβύτεροι, τοὺς μὲν διὰ τὸν ἀλογόνο φύσον τῆς Ἐλληνικῆς παιδείας ἐκλυούσης τὰς ψυχὰς (ἐκλυσιν ἡγούντο τὴν ἐπὶ τὸν ἡρεμώτερον βίον μεταρρύθμισιν) τοὺς δὲ καὶ προσηκόντας, ὡς ἀναξίως ἡς ἐπηγγέλλοντο φιλοσοφίας βιοῦντας. Διὸ καὶ τῷ Γραικὸς καὶ τῷ Γραικουλος καὶ τῷ Σχολαστικὸς ὑπεροπτικῶς κατ' ἐκείνων ἐχρῶντο, δηλοῦν βουλόμενοι τοὺς τὸν βίον ἀπαντα ἐν ταῖς σχολαῖς κατατρίβοντας καὶ περὶ τὰς σοφιστικὰς ζητήσεις καὶ διαλέξεις σπουδάζοντας, εἰς δὲ τὸ πραγματικὸν μέρος τοῦ βίου μηδὲν χρήσιμον εἰσενεγκεῖν ἔχοντας». Ωνόμαζον λοιπὸν τὸν Κικέρωνα χλευάζοντες τοῖς αὐτοῖς ὄντοις ὄντοις σημαίων ὡς "Ελλησι χαίροντα καὶ Γραικουλον μάλιστα⁸.

7) Τὸ Δ. Ε. Μ. Συμβούλιον ἀπεφάσισε τῇ 18 Ιανουαρίου 1919 δπως ἀπαλεύθεροιν αἱ τουρκιστὶ ἐπιγραφαὶ ἀπὸ τῶν ἐλληνικῶν σχολείων καὶ ἐπανέλθη τὸ πρότις σκοπίμου βίας καθεστώσεως.

8) Ὁρα τὴν λ.: Graeculus, (Γραικούλος) ἐν Δεξ: Κουμανούδη, Δ. "Ελλην.

Ο μακαρίτης Κουμανούδης ἐν τῇ Συναγωγῇ τῶν νεοπλάστων λέξεων (βιβλιοθ. Μαρασλῆ) ἐν τῇ λ: Γραικόλιος—ἰσκος γράφει »δὲν μᾶς ἔφθασε τὸ Γραικόλιος, τὸ δωροφορηθὲν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος, ἔτι καὶ ἀφοῦ ἐπλάσαμεν Γραικίδιον, Γραικίσκον καὶ Ἑλληνισκούς! Εἴθε ἡ πληθώρα αὕτη τῶν κακῶν δνομαστῶν νὰ φανερώνῃ τὴν πρὸς τὸ σημανόμενον αὐτῶν ἐνεργόν ἀπέχθειάν μας μὲ τὴν βούλησιν τοῦ νὰ διαμείνωμεν ἀπλῶς Γραικοὶ καὶ Ἑλληνες.»

Γ'.

6. Ο Ἀνταλκίδας εἰς τὰ Σοῦσα, τὴν αὐλὴν τῶν Περσῶν, ἀποσταλεὶς καὶ ὑπὲρ πάσας τὰς δυσκολίας ἀρθεὶς ἦξιώθη ἵνα λάβῃ τὴν ἔξῆς προσταγὴν τοῦ μ. βασιλέως «Ἀρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δι-»καίον τὰς μὲν ἐν Ἀσίᾳ πόλεις ἔαντοῦ εἶναι καὶ τῶν νήσων Κλα-»ζομενάς καὶ Κύπρον, τὰς δὲ ἀλλας Ἑλληνίδας πόλεις καὶ μικρὰς »καὶ μεγάλας αὐτονόμους ἀφεῖναι, πλὴν Λάμψου καὶ Ἰμβρου καὶ »Σκύρου· ταῦτα δὲ ὥσπερ τὸ ἀρχαῖον εἶναι Ἀθηναίων . . .»

Ἐκ τῆς εἰρήνης ταύτης, ἦν ὅβριν τῆς Ἑλλάδος οἱ σύγχρονοι ἀπεκάλεσαν ἀγαλυομένης εἰς δρους κατὰ τὴν σημερινὴν συνήθειαν ἐν θαυμάσιον συμπέρασμα πορτζόμεθα, ἀδιάσειστον, ἀδιαχώριστον διτὶ καὶ αὐτὸς δ τῶν Ἑλλήνων προαιώνιος ἔχθρος ἀνομολογεῖ διτὶ καὶ αἱ μικρασιάτιδες πόλεις ἥσαν Ἑλληνικαὶ ἀνέκαθεν καὶ αἱ νῆσοι καὶ μάλιστα ἐν τῇ γενναιοφροσύνῃ αὐτοῦ δ μέγας βασιλεὺς τῇ ἀναμίκτῳ μετὰ ὑπερφροσύνης ἀφίνει τὴν Λάμψου καὶ τὴν Ἰμβρον τοῖς Ἀθηναῖοις, ὥσπερ τὸ ἀρχαῖον (καθεστώς).

Καὶ ὑπέκυψαν οἱ Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἔνεκα τῆς εἰς αὐτὰς εἰσχωρησάσης διχονοίας, ἄλλαι ἐγκατελείψθησαν ἐν τῇ ἀσιατικῇ παραλίᾳ ὑπὸ τοὺς Πέρσας, ἄλλαι πάλιν ἀλλαχοῦ ἀφέθησαν εἰς τὴν τύχην αὐτῶν, ἀφοῦ πᾶς δεσμὸς μεταξὺ αὐτῶν κατέστη ἀδύνατος, ὑπέκυψαν πολιτικῶς, ἀλλ᾽ ἐθνικῶς δῆμως οὐχί. Ή ἰδέα τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ὡς λέγομεν σύμμερον, ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης, ἐὰν ἀπεκοιρήθῃ πως ἐνίστε, δὲν ἐλησμονήθη, δὲν ἀπεψύγη, κατεπνίγη ἵνα ἐκσπάσῃ ἐν εὐθέτῳ ὥρᾳ. Ο Droysen, δ ἀριστοτέχνης ἴστορικὸς τοῦ Μεγάλου Μακεδόνος παραβάλλει τὴν ἰδέαν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐθνικοῦ ἀγῶνος πρὸς τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων ἀγῶνα,

τὸν ὁποῖον διεξήγαγον οἱ ἐν τῇ Δύσει χριστιανοὶ ἐπὶ σειρὰν αἰώνων. Εἰς τὸν μακεδονικὸν ἑλληνισμὸν διφεύλεται ἡ ἀναχωρησίας τῆς ἰδέας ταύτης καὶ μάλιστα ἡ γένεσις ὑψηλοτέρας μὲν ἀλλά θετικατέρας, πραγματικωτέρας ἐνότητος, ἥπειται ἐξέπειτεν, ὅτε ἡ ἐλληνικὴ οἰκουμένη πατετεμήθη καὶ διηρέθη καὶ τέλος κατ' ὀλίγον ὑποκατέστη ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Τὸ Βυζάντιον ἦτο ἑλληνικὸν καὶ ἡ Ἀνατολὴ ἦτο ἀναχωρητήτως ab antiquo ἑλληνική, καίτοι διηρημένη κατὰ τὸ σύστημα τοῦ διαιρεῖν καὶ βασιλεύειν τῶν Ρωμαίων, οἵτινες καὶ ὀνόματα ἑλληνικὰ ἀφήρετάν που (πρβλ. τὸ ὄνομα Ἑλλὰς) ἡ μετήλλαξαν, σύστημα τὸ ὁποῖον καὶ οἱ Νεότουρκοι ἐφήρμοσαν, ἀλλὰ κακῶς παρὰ τὸν καιρὸν ἀγνοοῦντες ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ πέτραι κρουόμεναι τὴν ἀλήθειαν κεκράξονται καὶ τὰ μνημεῖα αὐτά.

7. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα, δργανογ τοῦ κηρύγματος τῶν θείων δογμάτων καὶ τῆς διαδόσεως τῶν νέων ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἦτο ἐν Ἀνατολῇ ἡ κρατούσα. Η Ἑλλὰς κυριευθεῖσα, ὑποταχθεῖσα, ἐκυρίευσε καὶ ὑπέταξε τὸν νικητήν. Ο μέγας Αὔγουστος, δ δεσπότης Εὐρώπας τε καὶ Ἀσίδος, ὡς ἔγραψον ἦδη τῷ 1912 «οὕτε »αὐτὸς διὰ τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων οὕτε οἱ μετ' αὐτὸν ἡδυνήθησαν »εἰν' ἀφομοιώσωσι τὴν μεγάλην αὐτοκρατορίαν . . . Ὡπ' αὐτὸν ἡ »ἀρχαικαγγελαρία, ἡ παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις Λογοθετεῖσιν περιελάμβανε »διὰ τὴν ὑπηρεσιακὴν ἀνάγκην δύο τμηματαρχεῖα, ὃν τὸ μὲν ρωμαϊκόν, τὸ δὲ ἑλληνικόν». Καὶ τοῦτο διότι ἡ Ἀνατολὴ ἦτο ἑλληνική, ἡ δὲ λατινικὴ τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Οὐνιργίλιου δὲν ἐνοείτο. Αὐτὸς οὗτος δὲν ἤγαγκάσθη τὴν συνταχθεῖσαν αὐτοῦ πολιτικὴν Διαθήραην, τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ πεπραγμένα, (Res gestae divi Augusti) τὸ γνωστὸν ἐν τῇ Ιστορίᾳ καὶ Ἀρχαιολογίᾳ Monimentum Ancestrale ἐν Ἀγκύρᾳ ἵνα χαράξῃ εἰς μῆκος 21 μέτρων ἐπὶ μαρμάρου καὶ ἑλληνιστὶ, ἐξ οὗ καὶ ἐξηγήσεις τόσων λατινικῶν λέξεων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐμάθομεν;

Αὐτὸς δ Διοκλητιανὸς μετὰ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας δὲν ἐξέδωκε τὸ περίπυστον ἐν τῇ Οἰκονομικῇ Ἐπιστήμῃ φερώνυμον Ἐδικτον καὶ ἑλληνιστὶ ἵνα καταληπτὸν γίνῃ τῷ λαῷ; Εἰναι δ' ἔγγραφον σπουδαιότατον δεικνύον τὴν πατρικὴν μέριμναν τοῦ ἀρχοντος ἐκείνου ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ, διότι εἶναι τὸ κανονίζον καὶ δρίζον

αὐστηρῶς τὸ ἀνώτατον ὅριον (*maximum*) τῆς τιμῆς, εἰς ἣν καὶ τὰ ἐλάχιστα χρειώδη πρὸς βρῶσιν, πρὸς ἴματισμὸν κλ. ἔπειτεν ἵνα πωλῶνται. Οἱ Διοκλητιανὸς ἐξήτει διὰ τοῦ Ἑδίκτου τούτου ἵνα προφυλάξῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ὡδίως τοὺς ἐν Ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς κερδοσκοπίας ἢ μᾶλλον τῆς αἰσχροκερδείας, ἀφ' ἣς τοσάκις αἱ τουρκικαὶ ἐφημερίδες κατὰ τὴν τελευταίαν νεοτουρκικὴν περίσδον προεφύλαττον! τὸν λαὸν δι' ἐπιτηδείων δημοσιεύσεων. Νέα ἀποσπάσματα τοῦ Ἑδίκτου τούτου ἀγεναλύφθησαν καὶ ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Μεγάροις ἀλλὰ καὶ ἐν Μυλάσσοις τῆς Καρίας, ἐξ ὧν μανθάνομεν ὅτι ὁ Διοκλητιανὸς καὶ »περὶ σκορόδων καὶ κρομμύων ἐν δικτύοις« ἔτι φροντίδα ἔλαβε⁹⁾ ὡς τέως παρ' ἡμῖν ἐλαμβάνετο φροντίς ἵνα ἡ ὀκτὼ τῶν κρομμύων πωλήσαι ἀντὶ 20 γροσίων ἡ δὲ τῶν σκορόδων καὶ ἀντὶ 100. Οἱ ἀγοράσας μαρτυρησάτω.

Αλλὰ ἐκφεύγω πως τοῦ κυριωτέρου καὶ εἰδικωτέρου σημείου τοῦ θέματος. Οὐχ ἦτον θεωρώ ἔργον ἀπαραίτητον, καθῆκον ἐθνικὸν ἐπιβαλλόμενον τούλαχιστον ἐν διττοῖς, ἵνα τῶν ποιλῶν ἔνεκα παρατάξω παραδείγματά τινα, δι' ὧν δείκνυται ὅτι ἡ Θράκη, τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Ἀνατολὴ ἦσαν καὶ εἶναι χῶραι ἐλληνικαὶ οὐχὶ ρωμαϊκαὶ, καὶ ὅτι ἐν αὐταῖς ἡ ἐλληνικὴ ἐλαλεῖτο καὶ ἐνοεῖτο καὶ λαλεῖται καὶ νοεῖται, ἀφ' οὗ μάλιστα τρανὰ καὶ φήμης ἀξιαὶ κτίρια γαῶν τε καὶ σχολείων πᾶσα κοινότης ἐλληνικὴ ἐφιλοτιμεῖτο ἵνα ἐπιδείξῃ τούλαχιστον μέχρι τοῦ ἔτους 1914.

Οἱ αὐτοκράτωρ Διοκλητιανὸς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ διαιμένων ἐν Νικομηδείᾳ καὶ διὰ παλατίων καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν καὶ ναυστάθμου ἔτι κοσμήσας τὴν πόλιν καὶ ἐξωραΐσας ἐπεθύμησεν ἵνα καταστήσῃ ταῦτη καὶ κέντρον Ἀνωτέρας Διδασκαλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Μετεκαλέσατο λοιπὸν ἐν τῇ νεωστὶ ἰδρυθείσῃ Σχολῇ καὶ διακερμένους διδασκάλους καὶ δὴ τῆς λατινικῆς, ἐλπίζων ἐπὶ τέλους ὅτι ἔσται δυνατὸν οἱ Ἑλληνες ἵνα πεισθῶσι καὶ ἐκμάθωσι τὴν λατινικὴν. Άλλὰ τὸ πείραμα μικρὸν ἐπέτυχε, πολὺς δὲ ἦτο ἐν τοῖς ἀρχουσι διὰ τὸ λόγος. Δύο κυριώτατοι τῆς ἐπιστήμης ἀντιπρόσωποι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον Λιβάνιος ὁ Ἀντιοχεὺς, ὁ καὶ μικρὸς

9) "Ὀρα Μυστακίδου Ἰστορία, χρησιμότης αὐτῆς, Σχέσις πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας 1906 σ. 29—32.

Δημοσθένης καὶ Θεμίστιος ἐν Παριαγών, ὁ βασιλεὺς λόγων μετὰ μεγάλης περιφρονήσεως προσβλέπουσι πρὸς τὴν λατινικὴν φιλολογίαν καὶ γλωσσαν, ἔσυτοὺς αἰσθάνονται ὑπερτέρους τῶν Λατίνων καὶ περὶ τὰς μαθήσεις δξυτέρους καὶ μᾶλλον συνετούς. Οἱ πρώτοι τούτων οὐδὲ μίαν λέξιν λατινικὴν ἔμαθεν, ἐάν μάλιστα προκρίτου τινὸς ρωμαίου ἀνδρός ἐλάμβανε λατινιστὶ γεγραμμένην ἐπιστολὴν, δὲν ἐδίσταζεν ἵνα ἀπαντῷ σχεδόν ἐπιπλήττων αὐτῷ, διότι ἔγραψεν οὐχὶ ἐν ἐλληνικῇ γλώσσῃ ἥναγκαζες δὲ αὐτὸν ἵνα τὴν ἐπιστολὴν μεταφράσῃ. Οἱ δ' ἔτεροι, ὁ Θεμίστιος ἀφ' ἔτέρου εὐγενέστερος, θεραπευτικώτερος ἐν ἡσυχίᾳ καὶ παρρησίᾳ ἐνώπιον τῶν αὐτοκρατόρων ώμολόγει τὴν βαθείαν αὐτοῦ λύπην ὅτι δὲν ἥδυνατο ἵνα ὅμιλησῃ γλωσσαν, ἢν ὁ Αὐτοκράτωρ ἐνδει.

Σχεδὸν συγχρόνως καὶ ὁ Λακτάντιος, ὁ χριστιανὸς Κικέρων, ὅστις μετὰ τὸ ἔδικτον τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 303 τοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν διαιρμοῦ ἔχασε τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς διδασκάλου τῆς Ρητορικῆς ἐμολογεῖ, κατὰ τὸν Ιερώνυμον, ὅτι δὲλιγῆν εἰχεν ἀσχολέν, διότι οἱ Ἑλληνες ἀπρόθυμοι ἐφαίνοντο εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς λατινικῆς καὶ δὲν προσήρχοντο εἰς τὰ μαθήματα¹⁰⁾.

8. Κωνσταντίνος ἐκεῖνος ὁ ἄγιος προσταγορεύσας λατινιστὶ τοὺς 318 θεοφόρους πατέρας τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς Συνόδου (325 μ. Χ.) ἥναγκασθη, ὅπως γίνῃ καταληπτὸς, ἵνα διατάξῃ τὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἐναρκτηρίου προσφωνήματος αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸν ἔπραξε καὶ ὁ Μαρκιανὸς ἐν τῇ τετάρτῃ οἰκουμ. Συνόδῳ (451 μ. Χ.), ἐν ᾧ, ὡς ὁ ἀδείμηντος διδάσκαλός μου Παπαρρηγόπουλος προστίθησεν, ὁ ἐν δύνματι τοῦ πάπα παραστὰς ἐπίσκοπος Κῶ, ἐλληνὴ τὸ γένος, ὅμιλησας λατινιστὶ ἔτρεψε τὸν λόγον εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἵνα κατανοηθῇ. Τί τοῦτο σημαίνει; Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸ ἀπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β' καὶ τῆς Ἀθηναίας Εὐδοκίας ἐλληνιστὶ διατίθεσθαι τὸ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Νομισματικῇ τοῦ Βυζαντίου κατ' ὀλίγον εἰσαχθὲν ἀπὸ τῶν χαλκῶν εἰς τὰ ἀργυρᾶ καὶ τέλος εἰς τὰ χρυσᾶ, ὅπερ δὲ σπουδαιότατον, ἵνα μὴ πλέον προχωρήσω, ὅτι ὁ Ιουστινιανὸς ἐδέχθη ἵνα σημάνῃ τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ γεγονότα «Ἐλληνιστὶ μὲν διὰ τὸ τῷ πλήθει κατάλληλον, λατινιστὶ δὲ διὰ τὸ τῆς πολιτείας σχῆμα,

10) Harnack, Altchristl. Lit. σ. 736—7. « . . . penuria discipulorum ob graecam videlicet civitatem . . . »

καίτοι έθέσπισεν «τοὺς ἐλληνίζοντας μὴ πολιτεύεσθαι» κατὰ Μαλάχαν. Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῆς ἑβδόμης Νεαρᾶς διαρρήδην μαρτυρεῖται ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐλληνιστὶ γράψειν. Ἐπίτηδες ἀντιγράφω τὸ μέρος: «Ἐκείνην γάρ κατὰ πάντων κρατεῖν καὶ κυρίου εἶναι» θεσπίζομεν, διόπερ αὐτὴν καὶ προυθήκαμεν καὶ οὐ τῇ πατρίᾳ φωνῇ τὸν νόμον συνεγράψαμεν, ἀλλὰ ταύτη δὴ τῇ κοινῇ τε καὶ Ἑλλάδι ὥστε ἅπασιν αὐτὸν εἶναι γνώριμον διὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἑρμηγείας¹¹⁾.

Τί ζητοῦμεν σαφεστέραν ἐπισημοτέραν καὶ αὐτοκρατορικωτέραν ἀπόδειξιν διὰ τὸ θέμα ἡμῶν;

Ἄφ' ὅτου μετὰ τὸ 455 καὶ τὸ 476 ἡ δύναμις, ἡ ἀρχή, τὸ μέγα κῦρος τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἔπεσε καὶ συνεκεντρώθη ὁριστικῶς εἰς τὸ Βυζάντιον, τὴν ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ ἐκ βασιλέων εὐσεβάστου βασιλέως, ΚΠολίν καὶ τὰ τῆς αὐτοκρατορίας σύμβολα καὶ ἐμβλήματα εἰς αὐτὸν ἐκομίσθησαν, ἡ ἐθνογραφικὴ τῆς λέξεως Ρωμαῖος σημασία ἐξέπεσε, κατ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ σημασία ἀπώλετο. Τοῦτο δὲ ἦτο φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἄμα καὶ τῆς ἀριθμητικῆς, οὐ λημμονητέον τοῦτο· διότι ἡ βαρεῖα ρωμαϊκὴ κυριαρχία δὲν κατέπνιξε τὸν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐπικρατήσαντα ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν χρόνων ἐλληνισμόν¹²⁾.¹²⁾ Άλλως, ἐὰν κυρίως βαθύτερον ἐξετάσωμεν τὸ σημανόμενον τῆς λέξεως Ρωμαῖος, νομίζω ὅτι μετὰ τὴν πλήρη ἐξελλήνισιν τῆς Αὐτοκρατορίας, Ρωμαῖος ἐσήμαινε τὸν πολίτην τοῦ ρωμαϊκοῦ (βυζαντικοῦ) κράτους τὸν ἐλληνιστὴν δικλοῦντα, ἐπὶ τέλους, δὲ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἑλλήνα, δτε εἰσήχθησαν καὶ ἐν τοῖς νομίσμασι ἀντὶ τῶν λατινικῶν αἱ λέξεις Δεσπότης καὶ Βασιλεὺς ἐλληνιστί.

Τὸ ὄνομα ΚΠλις δὲν κατίσχυσεν ἵνα οκλύψῃ τὴν ἀρχαιοτέραν δινομασίαν τῆς Πόλεως, πολλοὶ μάλιστα βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἐξακολουθοῦσι μεταχειρίζομενοι τὸ ἀρχαίον ὄνομα ἢ παραθέτουσιν ἄμα καὶ τὸ νεώτερον. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως δινομάζονται Βυζαντῖοι ἢ

11) Μυστακίδου, ἐν Εἰσηγήσει Σεβαστοπούλειον ἀγῶνος 1912, σ. 4—5.

12) Δὲν ποιούμει λέγον περὶ τῶν πρὸς Ἀνατολάς τῆς Μ. Ἀσίας χωρῶν, ἐν αἷς ὁ μακεδονικὸς ἐλληνισμὸς ἀσθενέστερος ὡς ἀπερροφήθη ὑπὸ τοῦ ἀναπτυχθέντος ἐκεῖ δευτέρου (νέου) περισκού κράτους, τοῦ τῶν Σασανιδῶν, διπερ ἀπεδείχθη πολέμιον τῆς τε ἐλληνικῆς φυλῆς καὶ τῆς νέας θρησκείας.

καὶ Ρωμαῖοι, ὃφ' οἷαν ἀμέσως ἀνωτέρω ὑπέδειξα ἔννοιαν, σπανιώτατα δὲ ἢ μᾶλλον οὐδέποτε Κωνσταντινο(υ)πολίται¹³⁾ ἢ Βυζαντινοί.

Οἱ ἴθαγενεῖς οὐδέποτε ἐκάλεσαν ἢ ἐδέχθησαν ἵνα δινομάζωνται Βυζαντινοί ἢ Βυζαντῖνοι. Τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἐπεκράτησεν ἐν τῇ καθ' ἡμῖς Ἀνατολῇ ἀλλ' ἐν τῇ Δύσει καὶ μάλιστα μετά περιφρονητικῶν ἐκδοχῶν (Byzantin, Byzantinisme¹⁴⁾) συγδεθέν. Ἐνθυμοῦμαι κάλλιστα τὶ ἐδίδασκε καὶ τὶ ἔγραψεν ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος καὶ σεμγὸς τοῦ Ἐθνους διδάσκαλος, ὁ νέος πατήρ τῆς Ἰστορίας τοῦ Ἐλληνικοῦ ἔθνους, ὁ Παπαρρηγόπουλος περὶ τοῦ σημείου τούτου, εὐτύχημα δὲ ὅτι ἐνθυμηθείς τοῦτο καὶ τοῖς ἀναγνώσταις μου ὑποβάλλω: «Καλούμεθα σήμερον Ἐλληνες, τοὺς δ' ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα πρωταγωνιστήσαντας δινομάζομεν »Βυζαντινούς. Αὐτοὶ δημως οὗτοι ποτὲ δὲν παρεδέχθησαν τὴν προσγορίαν ταύτην ἀλλ' ἐκάλουν ἔαυτοὺς Ρωμαίους, Γραικούς, καὶ ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος Ἐλληνας. Τὸ ὄνομα Βυζαντῖνοί δὲν ἐπεκράτησεν εἰμὴ παρὰ τοῖς Ἐσπερίοις συγδεθέν ὑπὸ αὐτῶν μετὰ ποικιλῶν περιφρονητικῶν ἐκδοχῶν.» Διὰ τί δὲ, νὰ δινομάζωμεν τὴν μεγάλην ταύτην καὶ ἐνδοξόν τοῦ Ἐλληνισμοῦ περίοδον διὰ προσγορίας ξενικῆς, ἢν οὐδέποτε ἀπεδέχθησαν αἱ τότε γενεαὶ καὶ «ἡν δὲν ἡ δυνήθη μεν, ἀκόμη λέγει χαριτολογῶν ἄμα διμακαρίτης, (σ. 25—26, Γ' τόμου) νὰ συμφωνήσωμεν πᾶς πρέπει νὰ δρθογραφῶμεν καὶ δρθοτονῶμεν.»

Δ'.

9. Ἀλλά διατί λοιπὸν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἔφερον τὸ τίτλον Βασιλεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ Ρωμαίων καὶ οὐχὶ Ἑλλήνων (Romanorum οὐχὶ δὲ Graecorum), ἀφοῦ ἐβασίλευον Ἐλλήνων καὶ ἐλληνικῆς χώρας; Υπετέθη, ἔγραψον τῷ 1890 καὶ τῷ 1912, ὅτι οἱ Βυζαντῖοι δὲν ἤθελον ἵνα μεταχειρίσθωσι τὸ ὄνομα Ἑλλην, διότι

13) Παρὰ Θεοφάν. ἐκδ. de Boor σ. 398 ἀπαξ τὸ Κωνσταντινοπολίτης δηού=δ ἐκ ΚΠ καταγόμενος.

14) Ὁρα ἐν Λεξικοῖς. Πρὸ εἰκοσαετίας ὥμηλησα ἐπὶ τῇ 30 ετηρίδι τοῦ κ. Γεδεών, περὶ τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς. ἀλλ' ὁ λόγος ἀναμένει τὸν ἐκδότην, παλαιωθείς.

Β. Α. Μυστακίδου, Αἱ λέξεις.

δὲν είχον ἑλληνικὸν φρόνημα. Ἐλλ' οὐχ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Αἱ λέξεις "Ἐλλην, Ἐλληνισμός, ἑλληνίζειν, ἑλληνόφρον" ἔχουσιν ἀλλην, ὅλως διόδου διάφορον σημασίαν, παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ἢ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς γὖν. "Ἐλλην ἐδίλου τὸν εἰδωλολάτρην, τὸν ἐθνικόν, τὸν διπαδὸν τῆς πελυθεῖας, ἐντεῦθεν καὶ πρὸς μείζονα διάκρισιν καὶ διαλεύκανσιν παρὰ τοῖς ἑκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσι τῶν πρώτων αἰώνων ὡδίως φέρονται αἱ φράσεις "Ἐλλην(ες) τὴν θρησκείαν (Σωκρ. Ἐκκλ. Ιστ.), ἑλληνικὸν δόγμα, ἑλληνικὸν ἱερὸν (= ναὸς παρὰ Θεοφάνη). "Ἐλληνές τε καὶ χριστιανοὶ ἐξ ἀντιθέτου ἀπαντῷ ἐν τῇ Ἐκκλησ. Ἰστορίᾳ τοῦ Σωζομένου, ἐν ᾧ εὑρηται καὶ ἡ λ: ἑλληνισμὸς τὴν πολυθεῖαν σημαίνουσα, ὡς καὶ παρ' Εὐαγρίῳ, παρ' ᾧ ἀπαντῷ «ἔξαγιστος καὶ μιαρὰ τῶν Ἐλλήνων θρησκεία» (σ. 189) «ἑλληνικὴ πλάνη (σ. 19): ἑλληνικὰ ζιζάνια (σ. 189). ἐκδ. «Bidez, Λουδίνω 1898 Byzant. Texts ὑπὸ Bury.» Ἐντεῦθεν, νομίζω, διτὶ καὶ οἱ τοῦ Θέματος (βιλαετίου) τῆς Ἐλλάδος κάτοικοι οὐχὶ Ἐλληνες ἀλλὰ «τὴν Ἐλλάδα οἰκοῦντες» καὶ Ἐλλαδικοὶ ἐκλήθησαν. Δὲν πρέπει δὲ ἵνα λησμονήσωμεν διτὶ οὐ μόνον ἀπὸ ἴστορικῆς ἀπέψεως, ὡς κατωτέρω ἐν διεγίστοις ἀναφέρω, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ θρησκευτικῆς εἰχον ὅλοι δίκαιοι ἵνα συγκρατήσωσι τὴν χρῆσιν τῆς λ: Ρωμαῖοι, διότι μέχρι καὶ τῆς Θηγ. ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ὑπῆρχον ἐν τῇ Λακωνικῇ ἔτι Ἐλληνες, ἦτοι ἔθνικοι¹⁵⁾ ἐπ' αὐτοῦ τὸν χριστιανισμὸν δεξάμενοι.

10. Μ' ὅλα ταῦτα ἔχομεν τὸν Ψελλόν, διτὶς ἐν τῇ πολυγραφίᾳ αὐτοῦ, διδάσκει διτὶ «καὶ αὐτὴ ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας εἰναι λυσιτελῆς καὶ ἀπαραίτητος» καίτοι δὲ φοβεῖται μὴ προσκρούσῃ εἰς τὰς θρησκευτικὰς τῶν χρόνων ἐκείνων προλήψεις προτρέπεται τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἵνα ἐκ ταύτης ὡς μέλισσαι παραλαμβάνωσιν διτὶ χρήσιμον καὶ ὡφέλιμον, ἀποβάλλωσι δὲ διτὶ ἀνωφελές ἢ ἐπιβλαβές¹⁶⁾. Ο Ψελλός, ὑπέρτιμος, ὁ ὑπατος τῶν φιλοσόφων χρηματίσας, ὁ φιλοσοφίας ἀπάσης διδάσκαλος, ὁ κατὰ μεσοῦντα τὸν ΙΑ' αἰώνα ἀκμάζων, ζῆτει τὴν διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ θεωρεῖ «τοὺς χριστιανοὺς Ἐλληνας καὶ τοὺς ἔθνικούς ἀνήκοντας εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δέθνος»,

15) Κωνστ. Πορφυρογ. τ. Γ', 244.

16) Σάθα, M. B. τ. Λ' σ. LI.

ἥ δὲ Κομνηνόβλαστος "Αννα καυχάται διτὶ «καὶ τὸ Ἐλληνικόν· ἐς ἄκρον ἐσπουδακυῖα» ἦτο. Ἐντεῦθεν ἥρξατο τὸ ὄνομα ἵνα ἐπανέρχηται εἰς τὴν παλαιὰν ἐκδοχὴν κύτοι, ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰώνος.

Περιεργίας λόγῳ προστίθημι διτὶ ὁ πολὺ τοῦ Ψελλοῦ μεταγενέστερος Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης, ὁ πολυϊστωρ, ὁ ἐπὶ Ἀγδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου (1283—1328) ἀκμάσας, ἡ ἐμψυχος βιβλιοθήκη τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων, ἀποκαλεῖ αὐτοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους καὶ εὑχεται ὅπως τῇ βογθείᾳ τοῦ Θεοῦ οἱ βάρβαροι! οὗτοι ἔξολοθρευθῶσιν¹⁷⁾, οἱ βάρβαροι, τῶν ὅποιων τὴν γλώσσαν καὶ τὴν γραμματείαν καὶ αὐτοὶ καὶ πάντες μετεχειρίζοντο, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἰχον καὶ ἐκ τῶν ὅποιων κατὰ τὴν παραίνεσιν αὐτὴν τοῦ Θρηγένους καὶ τοῦ αὐστηροῦ Μεγάλου Βασιλέου ὥφειλον ἵνα ὀφελῶνται.

E'.

11. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἴστορικῆς ἀπόψεως ὁ τίτλος Ρωμαίων δὲν εἶναι ἀσκοπος καὶ ἀστόχαστος. Οἱ Βυζαντινοὶ συνεχίζοντες τὰ δίκαια Ρώμης τῆς Παλαιᾶς ἐν τῇ Νέᾳ, φυλάσσοντες τὰ σκῆπτρα αὐτῆς καὶ τὰ ἀξιώματα, τηροῦντες τὴν ρωμαϊκὴν παράδοσιν διὰ τοῦ βασιλέως, διὰ τῆς Συγκλήτου, διὰ τοῦ λαοῦ ὡνομάζοντο καὶ Ρωμαῖοι, καίτοι, ὡς εἶπον, ἐλάλουν καὶ ἔγραφον τὴν ἑλληνικήν, καίτοι ἡρμήνευσον τὴν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων (οὐχὶ Ἐλλήνων) εὐγνωμοσύνην αὐτῶν δ' ἑλληνικῶν τίτλων καὶ ἔγκωμίων καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην Νέας Ρώμης ἐπίσης, καίτοι, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς νομίσμασι τὰς λατινιστὶ λέξεις δι' ἑλληνικῶν κατ' ὀλίγον ἀντικατέστησαν. Ἐνταῦθα δὲ τοῦ λόγου γενόμενος ἀνάγκη ἵνα προσθέσω πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ἁνωθερίας ταύτης, ητίς εἴναι καὶ ἡ μόνη ἀκριβῆς διτὶ οἱ Βυζαντινοὶ πατεξανέστησαν διὰ τὸν τίτλον τοῦτον, ὃν ἔκατοις μόνον προσήκοντα δικαιοφ αρχαίῳ τε καὶ κληρονομικῷ ἤξιον, διτὶ ἐν Ρώμῃ κατὰ τὴν ἔσορτὴν τῶν Χριστουγέννων τοῦ 799—800 μ. Χ. τῇ εὐλογίᾳ Λέοντος τοῦ Γ' Κάρολος δ Μέγας, ὁ τῶν Φράγκων βασιλεὺς (rex) ἔχων καὶ τὸ σιδηροῦν στέμμα τοῦ βασιλέως τῶν Δογγοβάρδων ἐστέφθη αὐτοκράτωρ Ρωμαῖον (imperator Romanorum). "Εκτοτε ἀναφαίνεται

17) Σάθα, Monuments inéd. d. l. Gréce, IV σ. LIV.

ἐν τῇ Δύσει ὁ τίτλος «αὐτοκράτωρ» καὶ ὁ τίτλος τῶν Ρωμαίων, διότι εἰς κοίρανος ἦτο, εἰς αὐτοκράτωρ ἐν τῷ πρώτῳ Μεσαίωνι ὁ τοῦ Βυζαντίου, ὁ β. καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, ὁ ἐνίστη μετὰ τὸ 800 μ. Χ. ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐν ταῖς ἀλληλογραφίαις καὶ ταῖς διπλωματικαῖς διαπραγματεύσεσι μόνον *imperator Graecorum tunclophoroūmēnōs*, (ἀπὸ τοῦδε κυρίως ἡ χρῆσις *orientale et occidentale imperium*) τοῦδ' ὅπερ, ἀπὸ ἄλλης πάλιν ἀπόφεως καὶ εἰς τὴν θέσιν ἥμῶν ταύτην συμβάλλεται, διότι ἀνεγγωρίζετο ὁ τοῦ Βυζαντίου εἴτε βασιλεὺς εἴτε αὐτοκράτωρ, ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων ἐν ἑλληνικαῖς χώραις καθὼς καὶ παρὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Σουλτάνων β. τῶν Ἑλλήνων οὐδέποτε β. ἡ αὐτοκράτωρ *Βυζαντινῶν* ἡ τῆς *ΚΠόλεως* ὄνομασθείς.

12. Ἐν ἐπιστολῇ, ἣν ἀπευθύνει ὁ Σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας *Νασίο νασρεδδίν Μοχάμεδ* (1293—1294, 1298—1308 καὶ 1309—1340) πρὸς Ἀνδρόνικον Γ' τὸν Παλαιολόγον (1328—1341 μ. Χ.) περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχικῶν πραγμάτων δύναται τις κάλλιστα διακρίναι μεταξὺ τῶν μεγαλοπρεπῶν ἔγκωμάριων καὶ τίτλων καὶ τάξεως, δι' ὃν στηρίζονται τὰ ἐν τῷ ἐμῷ θέματι ὡς ἄριστα. Ὁ Σουλτάνος προσαγορεύει τὸν Ἀνδρόνικον «στῦλον τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, πατέρα τῶν βεβαπτισμένων . . . σπάθην τῆς βασιλείας τῶν Μακεδόνων . . . ἀνδρειότητα τῆς βασιλείας τῶν Ἑλλήνων . . . κληρονόμου τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων» κλ.¹⁸⁾.

Οὐχ ἡττον περὶ τῶν αὐτῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων μετὰ ταῦτα κατὰ τὸ ἔτος 1348, Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηγοῦ αὐτοκρατοροῦντος, ἀλληλογραφίας συναφθείσης¹⁹⁾ ὁ ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ ἀνωθεὶ μνημονευθέντος καὶ τρίς ἀναδειχθέντος Σουλτάνου τῶν Μαμελούκων, Σουλτάνος *Νασίο νασρεδδίν Χασάν* κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ χαλιφείαν (1347—1351)²⁰⁾, πέμπει γράμματα πρὸς τὸν βασιλέα, ἀτίνα ἐπὶ λέξει αὐτὸς οὗτος ὁ ἐστεμμένος συγγραφεὺς ἀντιγράφει ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συντεταγμένῃ *Ιστορίᾳ*, γράμματα,

18) Ἐκ καθ. χαρτφου τοῦ Βατικανοῦ ὑπ' ἀρ. 952 παρὰ Regel, *Analecta Byzantino-Russica* 1891 σ. 57—58.

19) Ἐν γλώσσῃ κοινοτέρᾳ καὶ ἐν ἀπλουστέρῳ λεκτικῷ.

20) Αἱ χρονολογίαι κατὰ τὸ τοῦ St. Lane Pool, *Mohammedan Dynasties*, 1894. *Westminster* ἀσφαλέσταται. Τὸ δεύτερον ἀνέλαβε τὸν θρόνον τῶν Μαμελούκων τῷ 1354—1361.

ἀτίνα καλὸν εἶναι μελετώμενα καὶ πρὸς τὰ τουρκικὰ ἀρχικὰ κείμενα, εἴπου εὔρηνται, παραβαλλόμενα ἢν ἀναδημοσιευθῶσιν ἐσχολιασμένα. Ἡ τοῦ Σουλτάνου τούτου φρόνησις καὶ εὐγένεια, ἡ ἀξιάγαστος αὐτοῦ συμπεριφορὰ διαλάμπει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ²¹⁾ δι' ἣς δῆλα τὰ περὶ Ἐκκλησιῶν, προσκυνημάτων περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν καὶ τῶν προσκυνημάτων κλ. εἰς τὰ ἄγια Ἱεροσόλυμα ἀφορῶντα γίνονται δεκτὰ μετὰ προσθυμίας. Ἐν τῇ φιλοφρονεστάτῃ ταύτῃ ἐπιστολῇ ὁ Σουλτάνος κατὰ τὰ ἐν τῇ ἀλλῇ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰθισμένα δηνομάζει τὸν αὐτοκράτορα «κίνον ἀσειστον ἀπάντων τῶν βεβαπτισμένων . . . σπάθην τῶν Μακεδόνων, Σαμψών, βασιλέα τῶν Ἑλλήνων». Ὁ Σουλτάνος ἔγραφεν εὑτῷ καὶ οὐχὶ Ρωμαίων, καίτοι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ τοῦ λόγου ὅντος καὶ περὶ αἰχμαλώτων, προστίθενται, «οἵτινες εὑρίσκονται ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Ρωμανίας» (*Imperio Romano*).

α'. Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης, ὁ ἐν Νικαίᾳ (1222—1255 μ. Χ.) τῷ πάπα Γρηγορίῳ τῷ Θ' γράφων ἐν ἐπιστολῇ ἀποκειμένῃ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πάτρου, δημοσιευθείσῃ δ' ἐν τῷ Ἀθηναίω (τ. A. σ. 362 κ. ἑ.) ὑπὸ τοῦ γεραροῦ καὶ πολυσεβάστου φίλου μου τοῦ μακαρίου γέρο — Σακελλίνος τονίζει ἐν εἰδεῖ διαμαρτυρίας τὸ τῆς διαδοχῆς τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ λέγει ὡς γενναῖος τῶν δικαιωμάτων τοῦ Βυζαντίου ἐκδικητῆς ὅσον βαρυσήμαντα, τόσον καὶ ἐκφραστικὰ διὰ τὸ θέμα ἥμῶν λόγια τάδε: «Ἐκ εἰνος »δὲ πῶς ἡγεμονίη μὴ ἀγνοηθῇ, ἡ καὶ μὴ ἀγνοηθῇ, πῶς ἐσιγήθῃ, »τὸ σὸν τῇ βασιλευούσῃ παρ' ἥμιν σοφίᾳ, καὶ τὴν »κατὰ κόσμον ταύτην βασιλείαν τῷ ἥμων προσ-»κεκληρωσθαί γένει παρὰ τοῦ μεγάλου Κων-»σταντίνου . . . Τίνι καὶ γάρ ἡγεμονίας τῶν πάγ-»των ὡς δικαιορος τῆς ἐκείνου διαδοχῆς εἰς τὸ »ἥμετερον διέβη γένος καὶ ἥμεις ἐσμὲν οἱ τού-»του κληρονόμοι τε καὶ διάδοχοι».

β'. Ἐὰν δὲ ὁ τελευταῖος, ὁ μακάριος Κωνσταντίνος ἐν τῷ πλήρει ἀγνῆς φιλοπατρίᾳς καὶ φιλευσεβείας λόγῳ αὐτοῦ κατὰ τὴν προτελευταῖαν ἥμέραν τῆς Ἀλώσεως ὅμιλῶν ἀπεκάλεσε τοὺς μετ' αὐτοῦ πρὸς ἀδιμυναν παρατεταγμένους . . . κυρίους καὶ ἀπογόνους Ἑλλήνων

21) Ἡ ἐπιστολὴ κατέχει τὰς σελίδας 94—99. ἐκδ. Βόνης.

καὶ Ρωμαίων, γνωστὸν παγτὶ τῷ τὴν διπλωματικὴν ἴστορίαν τῶν χρόνων τούτων ὁ πως δήποτε εἰδότι ὅτι οὐ μόνον ἀληθείας τινὸς μετεῖχεν ἡ ἔκφρασις αὕτη ἀλλὰ καὶ διπλωματικῆς εὑμενείας μεστὴ ἦτο. Τὴν πόλιν ὅμως, ἣν ἀνήγειρεν δὲ τρισμακάριστος καὶ μέγας βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ τῇ πανάγνῳ τε καὶ ὑπεράγνῳ δεσποινῇ ἥμαν Θεοτόκῳ καὶ ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ ἀφιέρωσε καὶ ἔχαριστο . . . δὲν ἐδίστασε ἵνα δονομάσῃ «ἔλπιδα καὶ χαρᾶν πάντων ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ, τὸ καύχημα πᾶσι τοῖς οὖσιν ὑπὸ τὴν τοῦ ἡλίου ἀνατολὴν»²²⁾ οὐχὶ δὲ «καὶ Ρωμαίων».

γ'. Ὁ ἐν Μονάχῳ Κρούμβαχερ ἀγνοῶ τίσι ποτὲ λόγοις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ γλῶσσαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ μεταστρέψας, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς *Buchantikas Γραμματολογίας* (σ. 3) ἀπεφήνατο ὅτι «ἡ διὰ τῆς πολιτείας καὶ τῆς σχολῆς τεχνητῶς (*künstlich*) αὗθις εἰσαχθεῖσα δονομασία "Ἐλληνες ΟΥΔΕΜΙΑΝ" ἔχει ἴστορικὴν ἔννοιαν» δὲν ἥγειρο δῆλα δῆ ἵνα δονομαζόμενθα "Ἐλληνες". Ἀλλ ἐν τῇ περὶ γλώσσης διατριβῇ αὐτοῦ, ήτις πρὸ ἐτῶν τὸν γνωστὸν πάταγον παρὰ τῷ Ἐλληνικῷ προυκάλεσε καὶ εἰς ἣν δὲ μέγας τοῦ "Ἐθνους διδάσκαλος, ὁ μακαρίτης Γ. Μιστριώτης καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις ἐρρωμένως ἀπήγνησαν, ἥλλασε γνώμην, ἀπορρίπτει τὸ Ρωμῆον καὶ διατί; διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι αἱ πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς χρήσεως τοῦ Ρωμῆος, ἀπόπειραι δὲν θὰ ἴσχύσωσι²³⁾ μάτην δὲ οἱ καινοτέροι συγέταξαν Ἱστορίαν τῆς Ρωμιοσύνης ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Σύλλα λάλωσέως τῶν Ἀθηνῶν (86 π. Χ.) περικόπτοντες τὸ παρελθόν τοῦ ἔθνους ἥμῶν, τὸ μέγιστον, τὸ εὐκλεέστατον. Ὁ κ. Χατζιδάκις ἐν τῇ Ἀπαντήσει αὐτοῦ εἰς τὰ τοῦ Κρούμβαχερ, Κρής καὶ αὐτὸς σάκων τῷ Ἐλληνικὸν (σ. 659), γράφει ὅτι οὐχὶ μόνον ὀφείλομεν ἵνα κρατήσωμεν τὸ ἔθνικὸν ἥμῶν δονομα, ἀλλὰ πρέπει καὶ ν' ἀποβάλλωμεν τὸ προτεινόμενον καὶ ὑπὸ τῶν καλοθελητῶν τοῦ ἔθνους ὑποστηριζόμενον, διότι «πάντες ἐπιστάμεθα δι τοῦ μετὰ τοῦ δονόματος Ρωμῆος, Ρωμαϊκοῦ, συγάπτεται πᾶσα πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀτα-

»σθαλία πρβλ. πέντε Ρωμαιοὶ δέκα γρῦμες, δὲ θὰ φκειάσωμε »τόρα τὸ Ρωμαϊκὸν κττ. Δὲν ἔξετάξω τὴν αἰτίαν τοῦ ἔξευτελεσμοῦ »τῆς ἀλλοτε περιδόξου καὶ πολυζῆλου ταύτης ὄνομασίας, ἐπάγεται ὁ »φίλτατος συνάδελφος, ἀρκεῖ ὅτι ἀπὸ πολλοῦ τοῦτο σημαίνει. Καὶ »ὅμως διὰ ταύτης τῆς οὔτως ἔξηγετελεσμένης καὶ πᾶσαν πολιτικὴν »ἀτασθαλίαν ἐμφαινούσης λέξεως τολμῶσι νὰ ρυπαίνωσι τὰ ιερώτατα »ἥμῶν, ἦτοι τὸ ἔθνος, τὴν ἴστορίαν καὶ τὴν πατρίδα»

δ'. Ὁ ὑφηγητὴς τοῦ ἐν Διψίᾳ Πανεπιστημίου κ. K. Dieterich, δ τοῦ Κρούμβαχερ μαθητὴς καὶ φίλος, δ νομίζόμενος φιλέλλην (!) καὶ διὰ τοῦ τίτλου τούτου²⁴⁾, ἔτε τὰ δουλικὰ ἐλληγικὰ ἐπίτηδες ἐκμαθῶν καὶ διμιῶν πλανῶν τοὺς πολλοὺς ἐξ ἥμῶν ἀγνοοῦντας τὰς δημοσιεύσεις αὐτοῦ παλαιὰς καὶ τὰς ιοβόλους καὶ ὑπούλους κατὰ τοῦ Ἐλληγησμοῦ νεωτέρας ἔγραφε . . . Προσέξατε, φίλτατοι ἀναγνῶσται: «Πολεμῶ τὸν ἴστορικὸν φιλελληγισμό, ποῦ δὲν »ἔχει δικαίωμα ὑπάρξεως, γι' αὐτὸς ἀποφεύγω »καὶ τὴν λέξιν φιλέλληνα καὶ προτιμῶ νὰ τὴν »ἀντικαταστήσω μὲ τὴν λέξιν Ρωμαϊκοῦ, δηλ. »ἔνας ποῦ δὲν ἀγαπάει τοὺς Ρωμαῖούς, τοὺς σημερινοὺς "Ἐλληνας, γιὰ τὸν ἔαυτόν τους, σχιώς »ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων, ἀφ' οὗ δὲν μὲ μέλλει γιὰ »τοὺς πεθαμένους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ζωντανοὺς . . .» Καὶ λοιπὸν δὲν ἔχει δικαίωμα ὑπάρξεως ὁ φιλελληγησμός; Βεβαίως διὰ τοιούτους Γερμανούς, φιλορεῖς τῆς ἀληθοῦς, τῆς θαυμαστῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης, τῆς εἰρηνικῆς καὶ μελετηρᾶς Γερμανίας, ηπιες ἰδεώδες εἶχεν ὅπως ὑπερβάλῃ τὰ ἀλλα ἔθνη διὰ τῆς πτήσεως τῆς σκέψεως καὶ τῆς σοφίας καὶ οὐχὶ ὅπως μεταβάλῃ ἔαυτὴν εἰς ἔθνος ἐπιθετικὸν καὶ ἐγωαστικόν. Παρασιωπῶ, διτι πρὸ ἐτῶν τῷ ἀπήγνησα ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ μου, διτε δὲν τὸ πρόσχημα λογίου γερμανοῦ ζητῶν συστάσεις ἐμοῦ καὶ δῆ τῶν σ. Πατριαρχείων εἰς ἀνασκάλευσιν χειρογάφων κτ. ὠμίλει δικύριος οὗτος, γλῶσσαν, ἢν οὔτε διένος μου οὔτε

22) Φραντέης. 275, 276, ἔκδ. Βόννης.

23) *Ἀραγε δικρούμβαχερ δ τόσα μελετησας δὲν ἀνέγνω τὴν γνώμην τοῦ Κρούμη, ἣν ἀνωτέρω δ ἀναγνώστης εἰδε; Πρβλ καὶ Μυστακίδου, ἔκδεσιν Σεβαστοπούλου: Διαγωνισματ. 1912 σ. 7.

24) Εὐθενής γόνος τοῦ Ἱκονίου πατρώζων υἱός μακαρίτου φίλου μου Σοφοκλῆς δ Σουδαβερδάγλου, ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας ἀνέλυσεν ἐν τῇ Πρωταρχίᾳ κατά Νοέμβριον τοῦ 1918 τὸ βιβλίον τοῦ Διττερίχου τούτου δ "Ἐλληνισμός τῆς M. Αστίας καὶ κατέδειξε τὸν ἐν αὐτῷ φιλελληγησμὸν τοῦ συγγραφέως!! καὶ τὴν φιλαληθείαν.

ή σύνεγρός μου ούτε ή ύπηρεσία μου ἀδένυαντο ἵνα καλῶς ἐννοήσωσιν. Ότε ἡγάκιασα αὐτὸν ἵνα στρέψῃ τὴν ὁμιλίαν εἰς τὴν γερμανικὴν μὴ θελήσας, ἵνα ὑπὲρ τὸ δέον ὑπερβῶ ἐν τῇ ζωηρότητι τῶν συζητήσεων τὰ ἐσκαμμένα τῆς φιλοξενίας. Τί θὰ εἴπῃ ἀναγινώσκων ταῦτα ὁ λόγιος φίλος κ. Edg. Martini, ὁ τοῦ αὐτοῦ περιφανοῦς Πανεπιστημίου περιφανέστατος καθηγητής, ὁ ἐπιστήμων φιλέλγην, ὁ τοῦ Ἀθηναϊ Πανεπιστημίου Ἐπίκιμος καθηγητής, οὗ δυστυχῶς ἀπὸ τετραετίας στεροῦμαι νεωτέρων εἰδήσεων;

ε'. Γεννάδιος ἔκεινος ὁ Σχολάριος, ὁ μετὰ τὴν "Ἀλωσιν πρῶτος πατριάρχης, ὁ διδάσκαλος τοῦ Κατακτητοῦ, ἐν διαλέξει αὐτοῦ λέγει. «Ἐλλην ὅν τῇ φωνῇ, οὐκ ἀν ποτε φαίνην" Ἐλλην εἶναι διὰ τὸ μὴ »φρονεῖν ὡς ἐφρόνουν ποτε "Ἐλληνες²⁵⁾.

Λοιπόν, Ρωμαϊκὸν ἔθνος δὲν ὑπάρχει, ὑπάρχει Ἐλληνικὸν καὶ μετὰ τοῦ ὄνόματος τούτου ἐπανίλθομεν εἰς τὸν πολιτικὸν βίον καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τούτου ἀνεζήσαμεν ἐν τῷ πολιτικῷ δρίζοντι καὶ ἡλευθερώθημεν. Ἐάν ὑπάρχῃ ρωμαϊκὸν ἔθνος, τοῦτο εἶναι, ὡς ἔλεγεν ὁ φίλος κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλους, τὸ Ρουμανικόν.

Λοιπόν, εἴμεθα τόσον Ρωμιοί, διον καὶ οἱ ἐν τῷ Ἰκονίῳ ἀποκαταστάτες ἔνδοξοι Σελάζουνοι, οἱ Ρουμί, καὶ ὁ πολὺς σεῖχης Δζελαλεδδήν Ρουμί, ὁ ἡγούμενος τοῦ τάγματος τῶν δερβισῶν Μεβλεβίδων ὁ ἐκ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας ἐλθὼν εἶναι: Ρωμιῆς²⁶⁾.

Λοιπὸν, ἐκ λόγων θρησκευτικῶν καὶ ἐκ λόγων πολιτικῶν οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου καὶ οἱ Βυζαντινοί δὲν ἥθελησαν ἵνα μεταχειρίζωνται τὴν λέξιν Ἐλλην πττ. Ἡσαν δμως Ἐλληνες καὶ ἡ σθάνοντο ἐαυτοὺς Ἐλληνας καὶ τὸ Βυζάντιον ἢ το πόλις ἀκραιφνῶς ἐλληνική.

Z'.

13. Ἀπὸ τῆς ΙΔ' ἐκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς εἰσεχώρησεν ἡ χρῆσις τῶν λέξεων "Ἐλλην" κτ. ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει, οὕτως ἀπαντῶμεν π. χ. παρὰ Χαλκοκονδύλῃ πρὸ πάντων, Ἐλλήνων πράγ-

25) Byz. Zeits. 1895 σ. 579.

26) Οἱ Ἀραβες τὴν πρὸς Δ. τοῦ βασιλείου αὐτῶν ἐπικράτειαν καλοῦσι ρούμ, ἢ τὴν περιστήν τὴν πρὸς Α. ἀδεάμ—ἀδέεμ.

ματα, 'Ἐλλήνων βασιλέων, 'Ἐλλήνων βασιλέα κλ. καὶ τάδε ἐποικοδομητικὰ τῷ θέματι, σπερ, κελεύσει φιλικῆ, ἀνέλαβον ἐν δλιγίστῳ χρόνῳ ἵνα πραγματευθῶ. Τάδε λέγει Χαλκοκονδύλης ὁ Ἀθηναῖος ἐν σ. 6 . . . (ἐκδ. Βόνης).

«Βυζάντιον, ἑλληνίδα πόλιν μητρόπολιν σφῶν (τῶν Ρωμαίων) »ἀποδεικνύτας, πρὸς . . . τὸν ἀγῶνα ποιεῖσθαι, "Ἐλληνάς τε τὸ »ἀπὸ τοῦδε Ρωμαίοις αὐτοῦ ἐπιμιγνύτας, γλῶτταν μὲν καὶ ἥθη »διὰ τὸ πολλῷ πλέονας Ρωμαίων "Ἐλληνας ΑΓΤΟΥ ἐπικρατεῖν »διὰ τέλους φυλάξαι, τοῦνομα μέντοι μηκέτι κατὰ τὸ πάτριον καλούμενους ἀλλάξασθαι, καὶ τούς γε βασιλεῖς Βυζαντίου ἐπὶ τὸ σφᾶς »αὐτοὺς Ρωμαίων βασιλεῖς τε καὶ αὐτοκράτορας σεμνύεσθαι ἀποκαλεῖν, 'Ἐλλήνων δὲ βασιλεῖς οὐκέτι οὐδαμῇ ἀξιοῦν . . . Καὶ μέντοι »"Ἐλληνας μὴ ἔθελῆσαι Ρωμαίοις διὰ χρόνου συμφερομένους τὰ »πάτρια σφίσι καθεστῶτα συγχέαι . . . »

Ο συγχρονίζων Δούκας μεταχειρίζεται συναμφότερα.

H'.

14. "Οτι δὲ οἱ Βυζαντινοὶ ἥσθανοντο ἔαυτοὺς "Ἐλληνας, ὅτι ἔθεώρουν ἔαυτοὺς Ἐλληνας, κυρίως δὲ ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν καὶ ἐφεξῆς ποριζόμεθα πάλιν ἐκ τοῦ γράμματος, σπερ πρὸς τὸν πάπαν Γρηγόριον τὸν Θ' ἀπηύθυνεν Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης, τοῦ γράμματος ἐκείνου, σπερ ἀγωτέρω ἐμνημόνευσα τοῦ ὄποίου καὶ ἐδάφια ἐδημοσίευσα κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1886 ἐν τῇ Ἐφημερίδι τοῦ Κορομηλᾶ. 'Ἐν αὐτῷ ὁ μεγάθυμος τῆς Νικαίας αὐτοκράτωρ ἀπαντῶν εἰς τὸν πάπαν λέγει αὐταῖς λέξειν «Ἐσήμανε δὲ τὸ τοιούτον γράμμα (σοῦ τοῦ πάπα, δηλονοῦν) ὅτι ἐν τῷ γένει τῶν ΕΛΛΗΝΩΝ ΗΜΩΝ ἡ σοφία βασιλεύει, καὶ, ὡς ἐκ πηγῆς, ἐκ ταύτης πανταχοῦ ρανίδες ἀνέβλυσσαν» καὶ μετ' δλίγας σειρὰς πάλιν «ὅτι μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ ἥμετέρου γένους ἡ σοφία καὶ τὸ ταύτης ἥνθισεν ἔγαθόν . . . τοῦτο ἀληθῶς εἰρηται».

'Απαραλλάκτως, δπως καὶ ἀν ὀνομάζοντο, καὶ οἱ μετὰ τὴν "Ἀλωσιν" Ἐλληνες καὶ οἱ πρὸ τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ Ἀναγεννήσεως, ἥσθανοντο καὶ ἔθεώρουν ἔαυτοὺς Ἐλληνας συνεχίζοντας τοὺς Βυζαντινούς. "Οτε διὰ πρεσβείας ἀγενεχθέντες πρὸς τὴν μεγαλεπή-

Ρούμη = (i) Ρούμ. - ἐγ = Ελλην.

βολὸν αὐτοκράτειραν Ἀλκατερίνην τὴν Β' μετὰ τὸ 1780 διεβεβαίωσαν αὐτὴν δι τὸ δέχονται Αὐτῆς τὸν νεώτερον τῶν ἐγγόνων, τὸν Κωνσταντίνον, ἐν τῇ ἀναφορᾷ προσέμηναν . . . «Νεῦσον οὖν, ὃ κραταιά βασίλισσα, διδόναι τὸν σὸν ἔγγονον Κωνσταντίνον δι' ἄνακτα ἡμῶν . . . γένος γὰρ τῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων ἀπεσθέσθη²⁷⁾». Τὰ περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου παραλείπω, διότι ἔξω τοῦ προκειμένου, καὶ γνωστά πως.

Μετὰ τὴν Ἀλωσιν ἔμεινε καὶ ἐνομιμοποιήθη, ἐπισημοποιήθη ἡ ἐπωνυμία *Rωμαῖοι* καὶ τηρεῖται μέχρι σήμερον ἐπισήμως (ροῦμ μιλεῖται) διὰ τοὺς Ἑλληνας, ὑπηρόους τῆς Αὐτοκρατορίας, τοὺς Ἑλληνοθωμανούς, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης πολιτικῆς συγκρούσεως πρὸς τοὺς Ἑλληνας τοῦ Βασιλείου (Γιουνανί) οὐχ ἦττον οἱ πεπαιδευμένοι ἀπὸ τῆς 16ης ἀκόμη ἑκατονταετηρίδος ἐποιοῦντο χρῆσιν τῶν λέξεων *Γραικὸς* τε καὶ Ἑλλῆν.

Κατὰ τύχην μᾶλλον ἢ κατ' ἐκλογὴν ἀναφέρω π. χ. δι τὸ ὁ Μονεμβασίας Ἀρσένιος γράφων πρὸς τὸν πατριάρχην Παχάμιον περὶ τῆς λ.: τραπταῖσιν λέγει: «τί δὲ τοῦτο σημαίνει Ἐλλην ὥν οὐκ ἐπίσταμαι»: Μαρτίνος ὁ Κρούσιος, ὁ τῆς Τυβίνης καθηγητῆς τὴν ὅρθοδοξὸν Ἐκκλησίαν, *Γραικὴν·Ἐκκλησίαν* ὀνομάζει, Ἀντώνιος ὁ Ἀρκούδιος ἐν τῇ Ἀφιερωτικῇ αὐτοῦ πρὸς Κλήμεντα τὸν Η', ἣν προέταξεν ἐν τῷ Νέῳ Ἀνθολογίῳ, τῷ πληρεστάτῳ τε καὶ ἀκριβεστάτῳ, τῷ μετὰ τὸ 1598 ἐκ τῆς Βατικανῆς Τυπωγραφίας (sic) ἐξελθόντι μεταχειρίζεται τὴν λ.: *Γραικός*, *Γραικῶν* ἐπίσκοποι, *Γραικῶν* γλώσσα, Λατίνων τε καὶ *Γραικῶν* . . .

15. Κατὰ τὴν προτελευταίαν ἑκατονταετηρίδα καὶ ἡ λ. *Γραικορωμαῖος* ἀνεφάνη, λέξις, ἥτις εἶχε λόγον γενέσεως μόνον, ἐὰν ἐφηρμόζετο κατὰ τὸν Μεσαίωνα μετὰ τὴν πολιτειακὴν ἐκείνην καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν καὶ μεταρρύθμισιν τὴν ἀπὸ Λέοντος τοῦ Γ' καὶ ἐφεξῆς. Τὴν λέξιν *Γραικορωμαῖος* ἄλλως ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς Λεξικοῖς τοῖς συμπληρωματικοῖς, τῆς περιόδου τοῦ Μεσαίωνος, τῷ τε τοῦ *Σοφοκλέους*²⁸⁾ καὶ τοῦ *van Herwerden*²⁹⁾ δὲν ἀπήντησα.

27) Σάφα, Τουρκορ. Ἑλλάς σ. 535 διὰ τὰ καθέκαστα.

28) Νέα Υόρκη, 1887.

29) Lex. Graecum Suppletorium et Dialecticum, ἐν Δουγδούνῳ τῶν Βατάβων, 1902, 4°.

Γραικορωμαῖοι (ἢ καὶ Ἑλληνορωμαῖοι) δύνανται ἵνα ὀνομασθῶσιν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, ὡς εὑρηκα τὴν λ. ἐν τῇ τοῦ μακαρίτου Κουμανούδη Συναγωγῇ τῶν νέων Λέξεων³⁰⁾ ἀνάλογον πρὸς τὴν λ. *Γραικότουρκοι*, ἥτις σημαίνει τοὺς Γραικοὺς τὰς τὴν Τούρκων ἐκ τῆς μετ' αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἀναστροφῆς παραλαβόντας.

Ἐλληνοθωμανοὶ δὲπὶ τέλους καλοῦνται ἐκεῖνοι, οἵτινες εἰναι πολῖται, ὑπήκοοι τῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς ὑπὸ τοῦ Ὁσμάν (Ὁθ(ω)μάν) ἰδρυμένης.

Ὀθ(ω)μανὸς εἰναι ἀπλούστατα ὄνομα δυναστείας δηλωτικόν, ἀλλὰ μετέπεσεν εἰς σημαίναν πολιτικὴν καὶ δὴ καὶ ἐθνικὴν οὔτε θρησπεντικὸν (=Μωαμεθανὸς) οὐδὲ ἐθνολογικὸν (=Τούρκος) εἰναι, συγεξέδραμε δὲ μόνον εἰς τὴν σημαίναν τοῦ Τούρκος κακῶς καὶ τοῦτο μόνον καὶ μόνον διότι ἔτυχεν ὁ Ὁσμάν Τούρκος τὴν καταγωγὴν ὧν.

Ωστε ἂς μοι συγχωρηθῇ ἵνα ἐπαναλάβω καὶ δημισσίᾳ, ἣν διδάσκω τοὺς μαθητὰς μου παρατήρησιν, ἥτις ἔχει οἰκεῖον τὸν τόπον ἐνταῦθα, δι τι:

ἄλλο *Μωαμεθανὸς* = δ τοῦ δόγματος τοῦ Μωάμεθ διαδόξ, δ τοῦ Ἰσλάμ.

ἄλλο *Τούρκος* = δ τῇ φυλῇ τῇ τουρκικῇ προσήκων.

ἄλλο *Οθωμανὸς* = δ πολίτης, δ ὑπήκοος τοῦ κράτους τοῦ Ὁσμάν, δι περ εἰναι τουρκικόν, οὐχὶ ἀραβικὸν ἢ περσικὸν κτ. Ὁθωμανὸς εἰναι ὁ Ὁσμανλῆς, δι' οὗ πρέπει ἵνα καλῶνται ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκείας ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τοῦ τουρκικοῦ κράτους³¹⁾.

Θ.

16. Τελευταίον κατὰ σύμπτωσιν ἀπήντησα ἐν βιβλίῳ τετυπωμένῳ τῷ 1915 περὶ τῶν διωγμῶν τῶν Ἑλλήνων ἐν Θράκῃ καὶ Μικρῷ Ασίᾳ καὶ τὴν λ.: ἐξοθωμανισμὸς πάντων τῶν διθωμανῶν ὑπηκόων —

30) Ἀθήναις, 1900, Βιβλ. Μαρασλῆ. Κατὰ τὸ *Γραικορωμαῖος* ἐσχηματίσθη ταυτοχρόνως καὶ τὸ ταυτόσημον *Ἑλληνορωμαῖος*.

31) Κατὰ τῶν δρῦσῶν δ' *Οθωμανικὸς Σύνδεσμος* τοῦ Τύπου ἐν συνεδρίαις αὐτοῦ κατὰ Ιανουάριον ε. ἔτους μετωνομάσθη *Τουρκικός*, διότι οἱ μὴ Τούρκοι δημοσιογράφοι δὲν ἔνδουν ἵνα ἔχωσι σχέσιν πρὸς αὐτὸν καὶ οὕτω δ σύνδεσμος πάλιν ὀνομάσθη *Τουρκικὸς Σύνδεσμος* τοῦ Τύπου».

αλλ' ίπτο τίνα ἔννοιαν, τίνα σημασίαν; «Αἱ ἐθνικότητες δύνανται γὰρ διατηρήσωσι τὴν φρησκείαν αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν γλώσσαν.» Ή διάδοσις τῆς τουρκικῆς γλώσσης εἶναι ἐν τῷ κυριωτάτῳ μέσων πρὸς ἔξασφάλισιν τῆς τουρκικῆς ἐπικρατήσεως καὶ πρὸς ἀφομοίωσιν τῶν . . . στοιχείων». Δοιπόν, ὡς εἰκάζω, ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς ἀφομοίωσεως . . . 'Αλλ' ἐσμὲν διθωμανοί, ητοι ὑπήκοοι τοῦ κράτους τοῦ Ὀσμάν, κατὰ τὸ πανταχοῦ κρατοῦν Δίκαιον, οὐχὶ μωαμεθανοὶ οὐχὶ τοῦρκοι, πῶς λοιπὸν |θὰ ἐξοθωμανισθῶμεν; Οὐ μόνον δὲ ἡ σημασία τῆς λέξεως οὐδὲν λέγει, οὐδὲν δικρίνει ἀλλὰ καὶ ἡ ὕπαρξις αὐτῆς οὐδένα τόπον ἔχει, ἢ λόγον φέρει, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀνέγκης πλάσις τῆς λέξεως καὶ ἡ διάστροφος χρῆσις αὐτῆς παρέλκει ἢ τὸ πολὺ πολὺ θὰ πληρώσῃ ἔνα τὴν δικρίνειν εἰς Νέον συμπλήρωμα Σιναγαγῆς ἀθηναϊστων ἢ νεοπλάστων λέξεων, ἐάν ποτε, Θεῶν διδόντων, ἀναφανῇ νέος ὑπομονητικός Κουμανούδης πρὸς περισυλλογὴν μὲν τοιούτων λέξεων καὶ ἐξήγησιν αὐτῶν ἀλλ' ὅμα καὶ πρὸς διδασκαλίαν τοῦ δρησοῦ, |διότι ὁ πολυσέβαστος ἐκεῖνος τοῦ Γένους καὶ ἐμοῦ διδάσκαλος ἐν τῇ λέξει ἐξοθωμάνισις, ἢν ἀποβάλλει, διδάσκει: «μόνα »δρῦθά εἶναι τὸ ἐξισλαμίζω—ισις—ισμός, ἢ καὶ τὸ μουσουλμανίζω »καὶ τὸ κοινότερον τουρκεύω, ἀτε τῶν Τούρκων γενομένων παραστατῶν κυρίων τῆς πίστεως αὐτῶν, οὐχὶ δὲ τῶν Ἀράβων καὶ ἀλλων . . .» Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην νοητέον τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συχνότατα καὶ γλυκύτατα ἐπαναλαμβανομένην φράσιν διθωμανικὰ αἰσθήματα. (προσβολὴ τῶν . . .)

Κατὰ τὰ εἰρημένα φρόνιμον εἶναι γράφοντες ἵνα λέγωμεν φιλοθωμανός καὶ ἰδιαιτέρως φιλότουρκος (οὐχὶ τουρκόφυλος³²⁾). Δύναται τις ἵνα εἶναι διθωμανός ὅμα καὶ φιλοθωμανός, κατὰ τὸ παρὰ Ξενοφῶντι «καλὸν Ἑλληνα ὄντα φιλέλληνα εἶναι» ἀλλὰ καὶ διθωμανός ὃν δύναται ἵνα εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἐραστὴς τοῦ ἔθνους τῶν Τούρκων, ητοι φιλό-Τουρκος.

I'.

17. Κλείω τὸ σύνολον τοῦτο τῶν σημειωμάτων μου λυπούμενος ὅτι δὲν κατήρτισα αὐτὸν μεθοδικώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον, ἀλλὰ καὶ ρὸν δὲν εἶχον, ἢ δὲ δημοσίευσις δὲν ἔπειπεν, ἵνα ἀναβληθῇ. Τελευτῶν

32) Πρβλ. ἀνωτέρω τὸ διεστραμμένον *Rωμιόφυλος* τοῦ Dieterich.

ἐπαναλαμβάνων τὰ τοῦ σοφοῦ φίλου κ. Χατζιδάκη (ἐν σελ. 660 τῆς εἰς τὸν Κρούμβαχερ Ἀπαντήσεως αὗτοῦ).

«Δοιπόν θὰ θελήσωμεν τοῦ λοιποῦ τὰ τιμιώτατα ταῦτα χαρίσματα τοῦ ἐλληνισμοῦ, τὴν λέξιν "Ἑλλην" γὰρ συγάπτωμεν μετ' ὄντας εὐτελοῦς, δινόματος ἀναμμηνήσκοντος ἥμας δουλείαν καὶ ἐξευτελισμούς; Οὐχί. Τοιαύτην μωρίαν καὶ ἀσέβειαν δέν θὰ διαπράξωμεν. »Τυποτεθείσθω, λέγει ὁ κ. Χατζιδάκης, ὅτι ἐνδόξου καὶ πλουσίου ἀνδρὸς τὰ τέκνα διὰ λόγον τινὰ δυστυχήσαντα ἡγαγκάσθησαν νὰ γένωνται δουλοπάροικοι παρὰ δεσπόταις πονηροῖς, οἵτινες ἀλλοτε πολλὰ κακὰ ἐποίησαν καὶ διὰ διλού δινόματος ἐκάλεσαν αὐτά, ὅτι »δ' ἐπειτα σὶ μὲν δεσπόταις παρήκμασαν, διποτές πάντες οἱ πονηροί, τὰ δὲ τῶν δουλοπαροίκων τέκνα ἀνένηψαν καὶ ἀναδειχθέντα κρείσσονα μὲν τῶν γονέων, ἀντάξια δὲ τοῦ εὐκλεοῦς πατρὸς καὶ πάππου, ἀνέλοιφον τὴν παππών τοῦ διαπάνταν οὐσίαν καὶ διομασίαν, ἐφιλοτιμήσθησαν δὲ νὰ φανῶσι ἄξια ἐκείνων. Ἐρωτῶ, λέγει ὁ κ. Χ., δικαιούνται εἰς τούτο ἢ οὐχί; Ἡμεῖς ἔχοντες . . . τοσούτους ἥρωας παλαιούς τε καὶ νεωτέρους καὶ νεωτάτους³³⁾ θαυρούντως δυνάμεθα νὰ λέγωμεν τὸ θείου Ὁμήρου.

Ημεῖς τοι πατέρων μεγ' ἀμείνονες εὐχόμεθα εἶναι, ἀφοῦ •Ελλάδα καὶ Κρήτην καὶ Μακεδονίαν καὶ Θράκην ἡλευθερώσαμεν •διὰ ποταμῶν αἴματων, διὰ τοῦτο δικαιούμεθα γὰρ φέρωμεν τὴν εὐγενῆ ταύτην ἐπωνυμίαν. Καὶ τὸ δικαίωμα τούτο συνωμολόγησε •καὶ παρεχώρησεν ἥμιν προθύμως σύμπαξις ὁ πεπολιτισμένος κόσμος, •ὅστις διὰ τοῦ δινόματος τούτου καλεῖ ἥμας ἀπὸ τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἐφεξῆς».

18. Η ἴστορία τῶν Ἑλλήνων «μένει ἐλλιπής, ἐὰν περιορισθῇ εἰς τὴν μητρόπολιν καὶ τὰς ἀποικίας. Οἱ Ἑλληνες ὑπῆρξαν καθ' ὅλα τὰ παράλια τῆς Μεσογείου τὸ ἄλας τῆς Γῆς (das Salz der Erde) καὶ εἰς ἔκεινα ἀκόμη τὰ μέρη, ἐν οἷς ἔμειναν ἐν μειονότητι καὶ μόνον μικρὰ ἵχη τῆς παρουσίας αὐτῶν ἀφῆκαν.»

Οὕτω καταλήγει ὁ μέγας Κούρτιος ἐπὶ τῇ Ἀνακοινώσει, ην κατὰ τὴν 9 Νοεμβρίου τοῦ 1882 ἀνεκοινώσατο τοῖς συνέδροις τῆς

33) Προσθήκη ἐμή.

Βερολινίου Ἀκαδημείας ὑπὸ τὸν τίτλον «οἱ Ἑλληνες ἐν τῇ Διασπορᾷ»^{34).}

Πράγματι πρέπει ἵνα δεῖξωμεν ὅτι
τοιαύτης τοι γενεῆς καὶ αἵματος ἀπόγονοι εἰμεθα.
Καὶ εἰμεθα ἀναμφιβόλως.

34) Sitzung s. b. d. K. P. Ak. d. W. 1882 σ. 941—957.

Πρόχειρος Σύλλαβος λέξεων.

ἀδέεμ 24.

Βυζαντιος, -ινός 16, 17.

Byzantinisme 17.

Γιουνάν, -ι 10, 26.

Γραικες 9.

Γραικίδιον, -ιζεν 12.

Γραικίσκος, -ιστή 12.

Γραικ(ο)ύλος, -ιλοκος 12.

Γραικότουρον 27.

Εδικτον *Διοκλητιανοῦ* 13.

Ἐλλαδικός 18.

Ἐλλην — *χριστιανός* 18. — *ιζεν* — *σφρων* 18. — *ιστος* 12. — *ισμός* — *πολυνθέια* 12. — *ική βασιλεία* 25. — *ική παιδεία* 14, 18, 19, 21, 25. — *ιστί διατίθεσθαι* 15. — *ική γλῶσσα* 13—16.

Ἐλληνοθωμανός 27.

Ἐξισλαμίζω 28.

Ἐξοθωμανισμός 27. — *ισις* 28.

Κρόμμια 14.

Κωνσταντινούπολιτης 17.

Λατινική γλῶσσαι 14. — *διδασκαλία* αὐτῆς 15.

λατινιστή — *ελληνιστή* 15.
λογοθετεία 13.

Μοναστηριακά 9. — *Ιεροσολύμων* 20.
Mónum: *Aneyranum* 13.

Οθωμανός 27.

Οσμανλής 27.

Πελαισγός, -οί, -ια 7, 10.

Ρούμ, -ι — *μιλετί* 5, 24, 26.

Ρωμανία 21.

Σουκτάνοι Αλγύπτου καὶ *Αντοκράτορες* 18, 20.

σκόρδομα (*δικτύω*) 14.

σχολεστικός 11.

Τίτλοι: αὐτοκράτωρ κλ. 19, 20.

Τοῦρκος 27. — *φιλος* 28.

τρακτάζειν 26.

Φιλέλλην 28.

Φιλοθωμανός 28.

Φιλότουρος 28.

Τιμάται 25 γρασίων.

